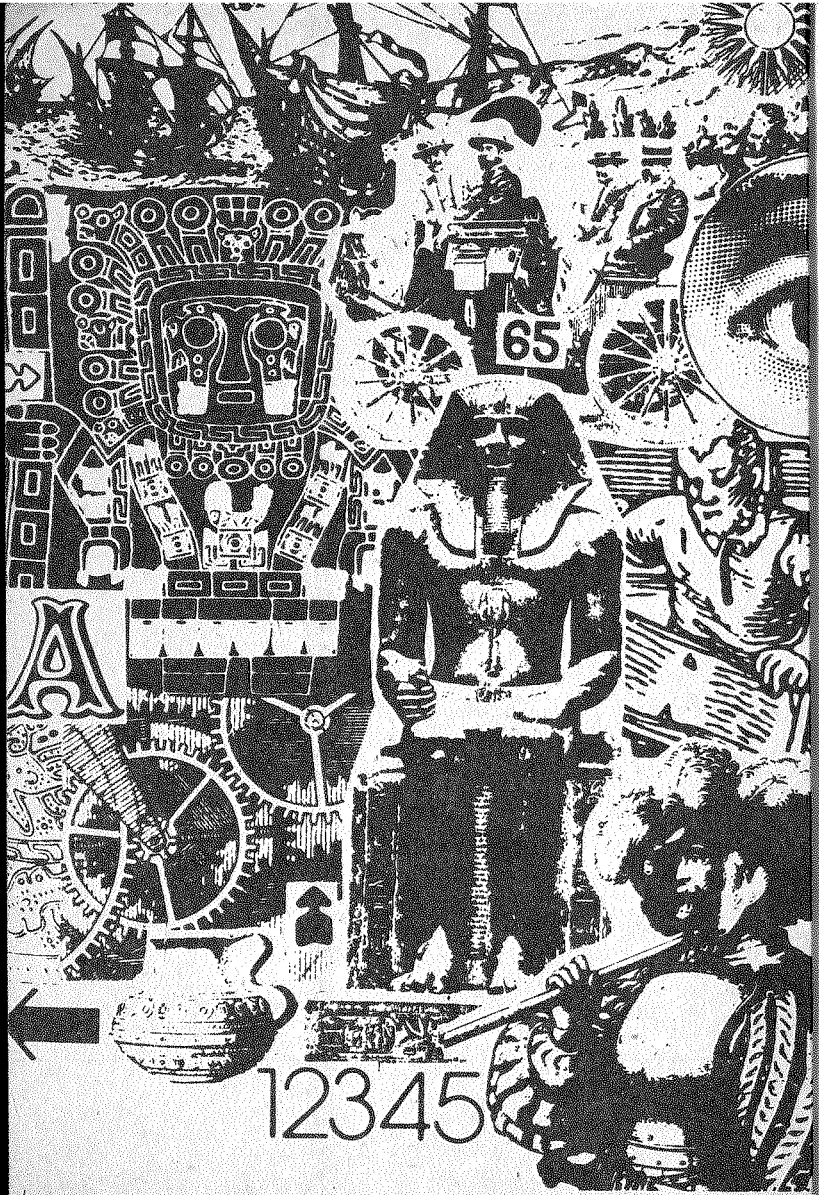

noriu
žinoti

Zenonas Dukša

MONETOS PASAKOJA

Zenonas Duksa

MONETOS
PASAKOJA

Zenonas Dukša

MONETOS PASAKOJA

VILNIUS „VYTURYS“
1991

UDK 738

Du-175

Serija įkurta 1960 m.

Recenzavo
istorijos mokslų daktarė
Lietuvos MA narė korespondentė
REGINA KULIKAUSKIENĖ
ir
ALGIRDAS MACKEVICIUS

Dailininkas
JONAS GUDMONAS
Piešiniai
MARIAUS LIUGAILOS

Nuotraukos
ANTANO LUKSENO

D $\frac{480200000-079}{M856(08)-91}$ 14-91

© Zenonas Duksa, 1991

ISBN 5-7900-0172-6

Skiriu savamokslio muziejinin-
ko, didelio numizmatikos mėgė-
jo ir aistringo kolekcionieriaus
Ignoto Silkinio (1891—1979)
šviesiam atminimui

PRATARMĖ

Mieli skaitytojai, turbūt ne vienam iš Jūsų teko matyti pažaliavusių nuo laiko senovinių monetų su valdovų atvaizdais, įvairiais herbais, ženklais, monogramomis bei nesuprantamais užrašais. Tačiau tikriausiai ne kiekvienas žinote, kiek įdomių dalykų gali papasakoti šis metalinis skrituliukas, praėjusių epochų liudininkas. Gera monetų kolekcija — tai visa kokios nors valstybės istorija.

Renkant senovines monetas dažnai kyla neaiškumų, pavyzdžiui, kokios valstybės yra moneta, kas ją kaldino, kokia jos vertė (nominalas). Ne visada, ypač pradedančiam kolekcionieriui, yra aišku, ką reikėtų rinkti, kokios literatūros paskaityti, kaip tvarkyti savo rinkinį. Norint sukaupti gerą kolekciją, būtina turėti elementarių žinių apie numizmatikos mokslą, monetų apyvartą, kaldinimo techniką ir kitus dalykus. Tad šios knygelės tikslas — pateikti pradedančiam monetų rinkėjui tokių žinių minimumą. Juolab kad numizmatikai ir monetų kolekcionavimui skirtos populiarios knygelės lietuvių kalba iki šiol neturėjome, o skaityti svetimomis kalbomis išleistą literatūrą gali nedaugelis.

Į mane dažnai raštu ir žodžiu kreipiasi moksleiviai, studentai, prašydami pakonsultuoti numizmatikos klausimais, nemažai laiškų gauna „Mokslo ir gyvenimo“ redakcija. Žurnalų bei laikraščių puslapiuose nuolat pasirodo įvairių informacijų, straipsnių apie monetų lobius, atskiras monetas, kolekcionierius numizmatikus. Mano apskaičiavimu, tokių publikacijų nuo 1948 metų buvo išspausdinta daugiau kaip 200. Visa tai leidžia manyti, kad pas mus domimasi numizmatika, norima apie šią istorijos mokslo šaką daugiau sužinoti.

Taigi jei kada nors Jums nusišypsos laimė rasti senovinę monetą, nenumeskite jos, pasidomėkite, iš kur ji, kokio amžiaus. Galimas daiktas, Jūsų radinys atskleis dar vieną naują istorijos puslapį.

Beliko tik pridurti, kad šioje knygeleje bus aptariami vien metaliniai pinigai ir kad ruošdamas šį leidinėlį spaudai, rėmiausi ne tik gausia tarybine bei užsienio literatūra, bet ir savo ilgamete patirtimi. Viliuosi, kad šis kuklus leidinukas paskatins mūsų istorikus, numizmatikus bei kitų rimtų mokslų specialistus imtis gilesnių ir platesnių Lietuvos numizmatikos studijų, kurių taip laukia šia lema besidomintys skaitytojai.

Autorius

KAS TA NUMIZMATIKA?

Ne visi turbūt žino, kad žodis „moneta“ pas mus atėjo iš senosios Romos laikų. Apie jo atsiradimą pasakojama tokia istorija. Tarp daugybės romėnų dievų buvusi Jupiterio žmona, gražuolė deivė Junona. Ji dovanodavusi žmonėms gerus derlius, sveikus vaikus, darbų sėkmę. Kartą, kai Roma kariavo su Epiro, Vakarų Graikijos srities, karaliumi Piru (306—272 m. p. m. e.) ir pietų Italijos miestu Tarentu (Graikijos kolonija), romėnai, pritrūkę lėšų, kreipėsi pagalbos į Junoną. Ši atsakiusi: „Karas pradėtas teisingai, todėl greitai pinigų jums netruks“. Žyniai paskelbė, kad laimėjus romėnų kariuomenei, į ištuštėjusį valstybės iždą imsią plaukti pinigai. Kovos baigėsi pergale, buvo paimtas didelis „teisingas“ grobis, gausybė aukso bei sidabro. Laikydami tai Junonos nuopelnu, romėnai deivei suteikė antrąjį vardą — Moneta (lot. patarėja). Tai gi dirbtuvėse prie deivės šventovės kaldinti sidabriniai pinigai ilgainiui imti vadinti monetomis. Anksčiau jie buvo vadinami numizmomis arba nomizmomis (gr. *nomos* — teisė, įstatymas, paprotys, teisėta mokėjimo priemonė).

Iš čia kilęs ir numizmatikos terminas, mokslui apie monetas pavadinti pradėtas vartoti viduramžiais.

Numizmatika tiria pinigų sistemos, apyvartos, prekybos ir ekonomikos ryšių istoriją, monetų ir medalių kaldinimo techniką bei meną. Atskiromis jos sritimis galima pavadinti kitų mokėjimo priemonių — pinigų, popierinių pinigų (bonistika), ordinų, ženklukų (faleristika) tyrinėjimus bei kolekcionavimą, nors vis dažniau bonistika, faleristika, medalių rinkimas bei tyrimas laikomi atskiromis mokslo šakomis. Žinoma, medaliai, plaketės*, žetonai, ordinais jokia būdu nėra numizmatikos paminklai, tačiau pagal savo kilmę, išorę, gaminimo būdą artimi monetoms, jų beveik visada būna tiek valstybinėse, tiek ir privačiose numizmatų kolekcijose.

Numizmatika negali egzistuoti be epigrafikos, paleografijos, metraščių, aktų, dokumentų, archeologijos, etnografijos, menotyros, kalbotyros, etimologijos, heraldikos, sfragistikos*, metrologijos*, genealogijos ir istorinės geografijos, politinės ekonomijos ir istorijos pagalbos, kai reikia nustatyti, kada pinigai išleisti, jo vertę ir metalo kokybę, kaldinimo techniką ir daugybę kitų dalykų.

Be to, numizmatika — ne tik mokslas apie senovines monetas, bet ir pačių monetų rinkimas bei kolekcionavimas.

Monetas buvo pradėta kaldinti palyginti vėlai — VII a. p. m. e., tačiau tie 2600 jų gyvavimo metų —

* Zvaigždute pažymėtos sąvokos aiškinamos knygos gale („Knygoje pavartotų numizmatikos terminų aiškinimai“).

turtingiausias ir įdomiausias laikotarpis žmonijos istorijoje.

Ķadangi naujausių laikų istorijos specialistai turi daugiau įvairių išlikusių šaltinių, numizmatika jiems nėra tokia svarbi. Bet kuo senesnius laikus nagrinėja istorija, tuo daugiau yra priversta remtis senųjų monetų tyrimais.

Monetos — iškalbingi ekonomikos istorijos paminklai, įvairiausių prekybos sistemų atspindys. Todėl jos padeda daug sužinoti apie praeities įvykius. Pavyzdžiui, monetose gali būti užfiksuoti miestų pavadinimai bei valdovų vardai, nepaminėti rašytiniuose šaltiniuose, jose galima rasti puikių portretų, seniai išnykusių meno kūrinių, architektūros bei kultūros paminklų atvaizdų. Būtent iš jų sužinojome, kaip atrodė kolonos deivės Artemidės šventykloje. Daugelis žymaus senovės Graikijos skulptoriaus Fidijo kūrinių, tarp jų ir išminties bei karybos deivės Atėnės statula iš Atėnų Akropolio ar vyriausiojo dievo Dzeuso statula iš Olimpijos šventovės, yra žinomos tik iš jų atvaizdų antikinėse monetose. Etnografas monetose gali rasti pavaizduotų namų apyvokos daiktų, buities scenų, įvairių epochų kostiumų, net šukuosenų. Šitaip prancūzų kirpėjai sugražino Romos imperatorės Faustinos Jaunesniosios (130—176) šukuoseną. Filologas randa įvairių sentencijų ir net nedidelių eilėraščių, paleografas, tyrinėjantis senąjį raštą — įvairiausių braižo pavyzdžių, o tyrinėtojas, besidomintis heraldika — rečiausių ir įdomiausių herbų, valdovų atvaizdų.

Medžiaga, iš kurios moneta pagaminta, leidžia mums spėti, kokie metalai tada buvo naudojami. Jei

tai auksinės ar sidabrinės monetos, galima spręsti apie to meto valstybės ar miesto turtingumą ir galybę. Žinoma, išvadas reikia daryti labai atsargiai, jas patikrinti ir paremti dar kitais, ne vien numizmatikos duomenimis. Štai, pavyzdžiui, Atėnuose apyvartoje ilgą laiką buvo sidabrinės monetos, o V a. p. m. e. pabaigoje atsirado ir auksinių. Ar tai ekonominio pakilimo, gerovės augimo požymis? Anaip tol. Vyko sunkus, alinantis Atėnų karas su Sparta ir jos sąjungininkais, vadinamas Peloponeso karu. Kaip tik V a. p. m. e. Atėnams ėmė labai nesisiekti. Padėtis, be abejo, pasunkėjo dėl to, kad spartiečius ėmė remti persai. Atėnai, stokodami lėšų, buvo priversti kaldinti monetas iš auksinių Partenono statulų. Vis dėlto žymus lenkų numizmatikos tyrinėtojas Marianas Gumovskis (1881—1974) yra pasakęs: „Istorijoje gali daug kas apgauti: kronikos, užrašai, dokumentai, tačiau monetos — niekada!“

Nuo daugelio kitų daiktų, kurie randami žemėje, moneta skiriasi tuo, kad ji dažniausiai tiksliai datuota arba žinomi ją kaldinusio valdovo valdymo metai. Ši aplinkybė leidžia išaiškinti, kada vienoje ar kitoje valstybėje buvo pakilimas, nuosmukis.

Šiuo atžvilgiu numizmatikos duomenys neretai būna tikresni negu senovės autorių pranešimai, kurie dažnai pasirodo esą labai apgaulingi: metraštininkas dažniausiai neturėdavo tikslų statistikos duomenų apie vidutinį metų pajamų dydį, prekių išvežimą ar įvežimą ir panašius dalykus — senovėje dar nebūta tikslios statistikos. Tad autorius dažniausiai remdavosi savo asmeniniais stebėjimais arba pažįstamų žmonių pasakojimais, priklausomais nuo

daugybės pašalinių dalykų, nuo požiūrio į miesto valdovą, bendrų pažiūrų, išprusimo ir pagaliau žmogaus charakterio. Todėl ir atsitinka taip, kad vienas autorius kalba apie ekonominį pakilimą, kitas — apie smukimą, nors abu pasakoja apie tą patį miestą ir tą patį laiką.

O moneta, pati būdama tos tikrovės, kurią ji atspindi, dalis, niekada nemeluoja.

Monetų piešiniai bei įrašai kartais būna vienintelis šaltinis daugeliui istorijos faktų tirti. Pavyzdžiui, niekas iš senovės autorių nepaminėjo Silerų miesto Sicilijoje. Apie jo gyvavimą sužinojome tik iš bronzinių monetų, kaldintų Sileruose IV a. p. m. e.

Monetos daug padeda tyrinėjant ir meno bei kultūros istoriją.

Karų, gaisrų ir stichinių nelaimių metu žuvo daug kultūros paminklų, istorinių dokumentų, bet išliko monetos. Jos dažnai užpildo įvairias istorijos spragas. Štai, pavyzdžiui, archeologai, pradėdami kasinėti Atėnų Akropolį, į pagalbą pasitelkė vietines II a. p. m. e. monetas. Pagal jas mokslininkai nustatė, kurioje kalvos pusėje reikia ieškoti teatro.

Pasitaiko, kad monetoje iškaltas kokio nors valdovo atvaizdas yra vienintelis jo portretas, išlikęs iki mūsų dienų. Be to, monetose stengtasi tiksliai pavaizduoti drabužius, įvairius apyvokos reikmenis.

Kartais, tyrinėdami monetas, lobius, mokslininkai padaro įdomių atradimų. Štai Arkties vandenyne krante, į rytus nuo Taimyro pusiasalio buvo rastas lobis. Tyrinėjimai parodė, kad rusų jūrininkai pirmąkart apiplaukė Taimyrą dar 1615—1617 m. O anksčiau buvo manoma, kad tatai įvyko tik XIX a.

Arba štai — 1881 m. į Berlyną iš Egipto buvo atvežta nedidelė (81×60 cm) granito stela su išpjaustytu joje reljefu, vaizduojanti nežinomą faraoną, kuriam keturi egiptiečių dievai aukoja vyną. Neseniai Berlyno Pergamono muziejaus, kuriame dabar ši plokštė saugoma, mokslinis bendradarbis Volteris Ivas atkreipė dėmesį, kad faraonas panašus į Romos imperatorių Augustą Oktavianą, kurio profilis kadaise buvo kaldinamas monetose. Ir steloje, ir monetose vienodai tiesi kakta, į priekį atsikišusi stambi nosis, visiškai vienodos apatinės žbiejų veidų dalys. Pagalčiau buvo nustatyta, kad granito steloje pavaizduotas ne kas kitas kaip Augustas, valdęs Romą 27 m. p. m. e.—14 m. e. m.

Antikos laikais ir viduramžiais gyvenusių žmonių portretų išliko labai nedaug, o skulptūros dažniausiai bevardės. Ne visada pavyksta nustatyti, kokį žmogų vaizduoja ta ar kita skulptūra. Į pagalbą vėl ateina monetos. Ypač tikslūs ir ryškūs jose Romos imperatorių portretai.

Graikijos kolonijoje Kryme, Pantikapėjos mieste (dabar Kerčė) kaldintose monetose matome pavaizduotą tai erškėtą, tai varpą, tai plūgą. Visi šie ženklai rodo, kad Pantikapėjai itin svarbi buvo žvejyba ir žemdirbystė.

Monetų išvaizda, emblemos, herbai, užrašai, svoris, praba ir kiti dalykai padeda nustatyti, kaip ta ar kita pinigų (monetų) sistema kito, kokie jos ryšiai su kitomis pinigų sistemomis, kurios senovėje buvo labai skirtingos, nelygu kokie vieno ar kito krašto papročiai, tradicijos. Ir dabar kiekviena valstybė turi savitą monetų sistemą, pagrįstą konkre-

čiu piniginiu vienetu — rubliu, doleriu, marke, franku, krona ir kt.

Pasaulyje nukaldinta labai daug įvairių monetų. Nors daugelis jų buvo perlydytos į naujus pinigus ar kokius kitus daiktus, vis dėlto iki mūsų dienų jų išliko dar nemažai — vien tik Tarybų Sąjungos muziejuose yra keli milijonai. Daugybę jų išsaugojo numizmatai kolekcionieriai.

NUMIZMATIKOS ŠALTINIAI

Užkasti lobiai

Jie — pagrindinis numizmatikos šaltinis. Turbūt ne vienas iš savo senelių ar tėvų esate girdėję pasakojimų apie tamsiuose požemiuose, piliakalniuose, pilyse, po senų ažuolų šaknimis ar kitose vietose paslėptas brangenybes, užkastus didžiulius turtus, užkeiktus pinigus, žibantį auksą, apie pakasimo vietoje pasirodančią ugnį, kuri yra ne kas kita, kaip degančios pelkių dujos ar Elmo ugnys. Žmonės, kurie ieško paslėptų loblių, esą gąsdina velniai, persekioja nelaimės. Tai, suprantama, liaudies fantazija, bet kartu ir įrodymas, kad slepiami pinigai siejami su blogiu: nuo žilos senovės žmonės suvokė, kad gobšumas, perdėtas pinigų vertinimas prie gero neveda.

Dalis šių padavimų apie paslėptus turtus, perduodamų iš kartos į kartą, ne tik žmonių fantazija...

Juk, žiūrėk, tai vienur, tai kitur kas nors ima ir randa lobį... O senovėje žmonės dažnai slėpdavo pinigus, laikydavo juos kapšeliuose, maišuose, puoduose ar metalinėse skryniose. Didelės pinigų sumos buvo slepiamos geležinėse dėžėse su sudėtingais užraktais. Kartais tokios skrynios būdavo grandinėmis prirakinamos prie mūro ar laive prie stiebo (jei tai laivo išdas). Tačiau patikimiausia saugykla visais laikais žmonėms atrodė žemė. Paslėptas sandėlis jie tikėdavosi kada nors vėliau išsikasti ir jomis pasinaudoti, tačiau dažnai karų, gaisrų, epidemijų metu žūdavo, staiga mirdavo arba paskui nebeatmindavo tų vietų, kur paslėpė savo turtą. Taip lobiai ir likdavo ilgai gulėti žemėje, jei tik kas jų nepavogdavo.

Kur ir kaip daugiausia randama lobių? Užkasti lobiai dažniausiai randami ariant, sausinant pelkes, kasant griovius bei įvairias duobes, griaunant senus pastatus, statant naujus, kertant mišką ir t. t. Juos dažniausiai randa žmonės, bet štai, pavyzdžiui, 1845 m. Borisovo miesto (dabartinėje B TSR) pakraštyje buvo pastebėtas paukštis (matyt, šarka), nešiojantis į savo lizdą blizgančius daiktus. Į lizdą jau buvo sunėsta nemažai XVI a. lietuviškų, lenkiškų, prūsiškų ir rusiškų monetų. Tikriausiai kur nors netoliese paukštis aptiko lobį, o žmonės jo nepastebėjo. Arba štai 1965 metais Vilniaus rajono Daržininkų kaimo vaikai, žaisdami pievoje netoli Minsko plento, rado kurmio išraustą metalinę dėžutę su XVIII—XIX a. pradžios Nyderlandų jungtinių provincijų auksiniais dukatais*. 1973 m. Čekoslovakijoje vieno kooperatyvo fermoje sidabrinių monetų lobį iškniso

paršiukai: moliniame sąsotyje buvo 2000 XV a. pa-
baigos—XVI a. pradžios Prahos grašių*. Yra žino-
ma atveju, kai lobį randa jautis, šuo ar kiti gyvu-
liai. 1983 m. Bulgarijoje, Rudozemės miestelyje, lo-
bį „surado“ žaibas, trenkęs į ažuolą, kurio drevėje
buvo paslėptas molinis puodas su auksinėmis XVII a.
turkų monetomis.

Žinoma čekų mokslininkė numizmatė prof. E. No-
heilova-Pratova savo 4 tomų darbe „Monetų radi-
niai Čekijoje, Moravijoje ir Silezijoje“ aprašė 4506
monetų radinius. 1958 m. ji paskelbė tokius skai-
čius:

Eil. Nr.	Kur ir kaip buvo rastos monetos	Radinių skaičius
1.	Laukuose ir daržuose	1049
2.	Statybose, griauinant, remontuo- jant pastatus	810
3.	Atliekant archeologinius kasinėji- mus	246
4.	Tiesiant kelius ir geležinkelius	61
5.	Tiesiant vandentiekius, kasant ka- nalus	74
6.	Melioruojant žemes	32
7.	Kasant žvyroduobes, molduobes, smėliaduobes	91
8.	Tiesiant gatves	51
9.	Dirbant konservavimo darbus pi- lyse ir pilių pylimuose	20
10.	Lobius rado žaisdami vaikai	23
11.	Įvairiose nuošliaužose	7
12.	Lobius rado gyvūnai	11

Eil. Nr.	Kur ir kaip buvo rastos monetos	Radinių skaičius
13.	Lobiai rasti kitomis įvairiomis aplinkybėmis	43
14.	Aplinkybės nenustatytos	1988
Iš viso:		4506

Pas mus lobiai randami labai panašiomis aplinkybėmis.

Skirtingai nuo archeologijos, kurios darbai iš anksto planuojami ir numatomi, numizmatika nepaprastai ekstensyvi. Ji visiškai priklauso nuo laimingo atsitiktinumo, kuris kada ne kada ima ir atveria vieną kitą senovinių monetų lobį. Sunku pasakyti, kiek lobių vis dar slypi žemėje.

Mūsų amžiuje, kada žemės dažniausiai kasamos technikos pagalba, dalis lobių lieka nepastebėta arba savivartėmis kartu su žeme, šiukšlėmis iš radimo vietos išvežamos kitur ir tik tada randamos. Antai Maskvoje 1972 m. statybinių šiukšlių sluoksnyje buvo aptiktas vertingas XVII a. sidabrinų ispaniškų monetų lobis, svėręs net 74 kg! Antra vertus, kai dažniau judinama žemė — melioruojama, statoma, tiesiami keliai — daugiau tikimybės aptikti lobį. Lobiai dažniausiai slėpdavo ten, kur eidavo prekybos keliai, kur važinėdavo pinigingi pirkliai. Nė vienas rašytinis šaltinis nepapasakos mums taip tiksliai apie įvairių laikotarpių prekybos kelius, kaip monetų radinių žemėlapis.

1859 m. Rusijoje buvo įsteigta Archeologinė ko-

misija, kuri vertingesnius Rusijoje, suprantama, ir Vilniaus bei Kauno gubernijose rastus lobius pristatydavo į Ermitažą ir nuolat papildydavo jo sisteminę monetų kolekciją. Mažesnę vertę turinčios lobiuose rastos monetos, nebereikalingos Ermitažui, būdavo gražinamos žemės, kurioje rastas lobis, savininkui. Pinigai, rasti valdiškose žemėse, kartais būdavo perduodami kitiems muziejams arba (dažniausiai) atiduodami į monetų kalyklą perlydyti. Nemažai lobių patekdavo į privačias kolekcijas, iškeliaudavo į užsienį.

Dabar lobiai muziejuose saugomi neišardant komplekto.

1919 m. Lietuvoje prie Švietimo ministerijos buvo įsteigta Valstybės archeologijos komisija, veikusi iki 1936 m. 1919 m. jos pirmininkas buvo Tadas Daugirdas (1852—1919), 1919—1922 m. — Eduardas Volteris (1856—1941), 1922—1925 m. — Augustinas Janulaitis (1878—1950). A. Janulaičiui atsistatydinus, nuo 1925 m. iki 1930 m. komisija pirmininko neturėjo. 1930—1934 m. jai vadovavo Konstantinas Jablonskis (1892—1960), o 1934—1936 m. — Švietimo ministerijos referentas Vladas Pryšmantas (1895—1960).

Archeologijos komisijos kasinėjimų skyriaus vedėjas 1919—1922 m. buvo Vladas Nagevičius (1881—1954), o 1922—1925 m. laikinai šias pareigas ėjo K. Jablonskis.

Svarbiausias komisijos rūpestis buvo archeologiniai paminklai, jų apsauga, apskaita bei kasinėjimų kontrolė. Komisija rinko informaciją apie krašto archeologijos paminklus, kaupė medžiagą išsamiam

jų sąrašui sudaryti: siųsdavo anketas į įvairias vietas. Komisijai talkino Švietimo ministerija, išsiuntusi anketas į visas respublikos mokyklas.

Pagal anketas, kartotekas bei pasižadėjimus saugoti paminklus buvo sudaromas archeologijos paminklų sąrašas.

Užpildytos anketos dažniausiai buvo siunčiamos tiesiai archeologui Petruui Tarasenkai (1892—1962). 1928 m. jis išleido knygą „Lietuvos archeologijos medžiaga“, kurioje yra žinių ir apie monetų radinius Lietuvoje.

Lėšas Valstybės archeologijos komisijai skirdavo Švietimo ministerija, tačiau dalis komisijos narių jokio atlyginimo už nelengvą darbą negaudavo.

Apskritai, jei atsižvelgsime į sąlygas, kuriomis buvo dirbama, komisija iš tiesų nuveikė nemažai — jos pastangomis buvo suformuota paminklų apsaugos sistema Lietuvoje, išsaugota daug vertybių iš kultūrinio mūsų tautos palikimo.

Valstybės archeologijos komisijos išlikusioje medžiagoje (163 bylos), dabar saugomoje Mokslinės metodinės kultūros paminklų apsaugos tarybos dokumentacijos centre, yra duomenų ir apie Lietuvoje rastus lobius bei atskiras po vieną aptiktas monetas. Pavyzdžiui, vienoje 1924 m. byloje aprašytas Doškonių kaime (Alytaus raj.), Onos Sabonienės kieme rastas lobis — daugiau kaip 234 monetas.

Ne visi lobiai patekdavo į muziejus. Be to, ir muziejų Lietuvoje buvo kur kas mažiau negu dabar. Klaidangi dauguma lobių buvo randama privačiose žemėse, nemaža jų dalis atitekdavo žemės savininkams ar kolekcionieriams.

Tarybiniais metais rasti lobiai laikyti liaudies turtu, todėl turėjo būti perduoti valstybei. Ir dabar Civilinio kodekso 162 straipsnyje nurodoma: „Lobis, tai yra žemėje užkasti ar kitaip paslėpti pinigai arba vertingi daiktai, kurių savininkas negali būti nustatytas arba pagal įstatymą yra netekęs teisės į juos, atitenka valstybės nuosavybėn. Lobį radęs asmuo turi perduoti jį finansų organams.

Asmeniui, radusiam ir perdavusiam finansų organams auksines ir sidabrines monetas, tarybinę ir užsienio valiutą, brangakmenius, perlus, brangiųjų metalus luitų, dirbinių ir laužo pavidalų, išmokamas atlyginimas — dvidešimt penki procentai perduotų vertybių vertės, išskyrus tuos atvejus, kada ieškoti tokių vertybių — tarnybinė to asmens pareiga“.

Lietuvos Civilinio kodekso komentare randame šio 162 straipsnio išsamesnį paaiškinimą. Jame rašoma: „Lobio radimas yra juridinis faktas, suteikiantis valstybei teisę reikalauti, kad lobį radęs asmuo atiduotų jį valstybės nuosavybėn, o šis asmuo, perduodamas lobį, įgyja teisę reikalauti įstatymu nustatyto dydžio atlyginimo. Teisės į atlyginimą negauna asmenys, kuriems tokių vertybių kasimas ar ieškojimas yra jų tarnybinės pareigos, pavyzdžiui, archeologinių ekspedicijų dalyviai ir panašiai“.

1984 m. gruodžio 19 d. TSRS finansų ministerija išleido instrukciją Nr. 185, patvirtintą TSRS Ministrų Tarybos 1984 m. birželio 29 d. nutarimu Nr. 683, reglamentuojančią konfiskuoto, šeimininko neturinčio turto, perėjusio valstybės žinion, ir lobių apskaitos, įvertinimo bei realizacijos tvarką.

Pasitaiko dar atvejų, tiesa, nors rečiau, kada lobio radėjas pasisavina monetas iš brangiųjų metalų.

Kolekcionieriams reikia žinoti, kad pagal galiojančius įstatymus žemė, jos gelmės ir joje slypinčios (paslėptos) bet kokios vertybės yra valstybės turas. Už rasto lobio pasisavinimą gali būti pritaikytas Lietuvos baudžiamojo kodekso 102 straipsnis „Rasto ar atsiliktinai atsidūrusio pas kaltininką valstybinio ar visuomeninio turto pasisavinimas“. Pagal šį straipsnį baudžiama pataisos darbais iki vienerių metų arba bauda iki keturių šimtų rublių, arba visuomeninio poveikio priemonėmis. Tuo atveju, jei rastas lobis ne tik nuslepjamas nuo valstybės, bet jo monetas iš brangiųjų metalų pasipelnymo tikslais perduodamos privatiems asmenims, radėjas gali būti patrauktas baudžiamojon atsakomybėn pagal Lietuvos baudžiamojo kodekso 87 straipsnį „Valiutos operacijų taisyklių pažeidimas“. Pagal šį straipsnį kalti asmenys baudžiami laisvės atėmimu nuo trejų metų iki aštuonerių metų, o jei tai daroma versliškai ar itin stambiu mastu — nuo penkerių iki penkiolikos metų ar net mirties bausmė.

Kaip tik pagal šį 87 straipsnį neseniai buvo nubausti 1986 m. Vilniuje Šopeno gatvėje rasto auksinių monetų lobio radėjai.

Kiekvienas rastas lobis svarbus mokslui, praturtina jį naujais faktais, suteikia daug vertingų žinių apie praėjusias epochas. Nors dažniausiai lobiuose rastos varinės, biloninės*, kartais net sidabrinės monetos nėra itin vertingos, tačiau mokslininkams jos padeda konkretizuoti to meto politinę padėtį, prekybinius ryšius tarp tautų, gyvenusių mūsų žė-

mėje prieš daugelį amžių. Ne vieno, o daugelio viename krašte rastų lobijų analizė gali padėti atkurti išsamų monetų apyvartos vaizdą. Pagal tai, kur rastos monetos, kur jos buvo supiltos, kokių dar įdėta lobyje daiktų, kartais galima spręsti apie savininko luomą, tautybę ir kitokias savybes.

Lobis — tai ir kultūros paminklas, ir istorijos knyga, todėl jo vertė neįkainojama. Tad kuo mažiau šios knygos puslapių bus išplėsta, tuo daugiau ji galės papasakoti apie praėjusius amžius, tuo didesnė jos mokslinė ir materialinė vertė. Geriausia, jei ji muziejų ji patenka visa.

Stambūs lobiai randami gana retai, vidutiniai ir nedideli — gerokai dažniau. Jie būna ilgo ir trumpo kaupimo ir svyruoja nuo keliolikos tūkstančių iki keliasdešimties dažniausiai varinių, bronzinių, biloninių, sidabrinųjų ir auksinių monetų. Pavadinimas lobiui duodamas pagal radimo vietą.

Bene didžiausias pagal monetų skaičių lobis buvo rastas 1918 m. Chorvatijoje, Komino vietovėje. Lobjį sudarė apie 300 000 romėniškų biloninių ir bronzinių antoninianų*. Jis buvo paslėptas po 276 m.

O štai 1937 m. Švedijoje, Stokholmo senamiesčio name buvo rasta daugiau kaip 180 000 švediškų XVII a. antrosios pusės XVIII a. pradžios aštuonių, keturių, dviejų ir vienos markės vertės sidabrinųjų monetų, sidabro indų.

Šio amžiaus aštuntame dešimtmetyje didelis sidabrinųjų Maroko ir Ispanijos XVIII a. monetų lobis buvo rastas Atlaso kalnų rajone Maroke. Darbininkai atkasė septynis didelius porceliano indus, pilnus monetų. Radinio svoris viršijo pusę tonos. Šis

lobis turi didelę istorinę vertę ir padės atskleisti to meto Europos ir Šiaurės Afrikos ryšius.

1896 m. Kelne (VFR) buvo rasti 1029 kg imperatoriaus Konstantino Didžiojo (307—337) romėniškų varinių (bronzinių) folių*.

1936 m. Serbijoje, Kamenicos vietovėje, buvo rasta 1,5 tonos romėniškų denarų* ir antoninianų, kaldintų Marko Antonijaus (43—31 m. p. m. e.) — Gordiano III (238—243) laikais.

Didelių lobių buvo rasta ir Tarybų Sąjungos teritorijoje. Bene vertingiausias dabartinėje TSRS teritorijoje rastas lobis — Kijevo Pečioros Lavros lobis, aptiktas 1898 m. restauruojant vienuolyną. Seniausia lobia dalis yra Romos imperijos Konstancijaus II (337—361) laikų auksinis medalionas, vėlyviausia — moneta, kaldinta 1702 m. Lobį sudarė 6198 auksinės monetos ir medaliai, svėrę 27,43 kg, ir 9890 sidabrinių monetų, svėrusių 273 kg. Tarp jų buvo įvairių valstybių dukatų* ir talerių*: Stepono Batoro (1586—1576) 1580 m. lietuviškas taleris, 232 Vakarų Europos taleriai su Rusijos 1655 m. kontrassegnacija. Visos šios monetos ir medaliai buvo sudėti į 4 alavinius indus ir vieną medinę statinaitę. Lobis XVIII a. pradžioje buvęs paslėptas nuo Petero I (1689—1725), jį saugoję keletas vienuolių, kurie vienas po kito mirę ir nusinešę į kapus šią paslaptį. Dabar lobis saugomas Leningrado Ermitaže.

Kartais pasiseka rasti vien auksinių monetų lobius. Transilvanijoje buvo rasta apie 40 000 Trakijos karaliaus Lisimacho (305—281 m. p. m. e.) auksinių staterių*, kurie svėrė daugiau kaip 350 kg! O štai dar 1771 m. Čekijoje Padmoklo kaime vari-

niame katile buvo aptikta 40 kg auksinių keltiškų staterių.

Kartais rastas lobis padeda mokslininkams aptikti išnykusį miestą. Ilgą laiką ginčytasi, kur ieškoti viduramžių miesto Mervudo (Mervučako). Vieni tvirtino, kad miestas buvo įsikūręs Murgabo aukštupy, Afganistano teritorijoje, kiti manė jį buvus Turkmėnijoje. Apie Mervudą daug rašė arabų keliautojai ir mokslininkai. Ir štai Turkmėnijoje, Tachta-Bazar rajone rastos XI—XII a. monetos leido nustatyti, kad kaip tik čia ir buvo Mervudo miestas, kad pro čia ėjo prekybos keliai iš Kinijos, Indijos ir Afganistano. Taip istorijos žemėlapyje išnyko dar viena balta dėmė.

Įvairių valstybių, laikotarpių ir dydžių lobių randama ir Lietuvoje, apytikriais mano apskaičiavimais — ne mažiau kaip 250. Juose aptikta I—XX a. monetų.

Bene didžiausias ir vertingiausias rastas apie 1927 m. netoli Tenenių miestelio dabartiniame Šilalės rajone. Valstietis J. Radžius išarė dėžę, kurioje buvo beveik litras Vokietijos ir kitų valstybių XVII a. auksinių monetų, brangakmeniais papuošta riterio grandinė, auksu austas diržas, sidabrinis šaukštas su monogramomis. To meto spauda rašė, kad daiktai priklausę vienam švedų armijos vadui, kuris bėgdamas juos pakasęs Nasvytalių kaime netoli seno ažuolo. Radžius apie rądybas slapta pasisakė Tenenių klebonui Bučniui, kuris beveik visą radinį nupirko už 5000 litų. Vėliau policija brangenybes konfiskavo. Nugabentos į Paryžių, jos buvo įvertintos beveik puse milijono litų. Lobia radėjas

labai užpyko ant Bučnio, kad šis jį apgavęs. Susi-kompromitavęs klebonas kartu su savo šeimininke įstojo į Kretingos vienuolyną. Ką su radiniu padarė valdžia — nežinia.

1951 m. Radviliškio rajone, durpyne rastas daugiau kaip 6000 XV—XVII a. sidabrinųjų ir biloninių monetų lobis. Jame dar buvo 6 sidabriniai šaukštai (vienas iš jų su įrašu *HANS SCHNAKENBURCK* 1649), sidabrinis kryželis, du sveiki ir du pertrūkę sidabriniai pakabučiai, audinio gabaliukai nelygiais pakraščiais. Dabar šis mokslui vertingas radinys saugomas Lietuvos istorijos ir etnografijos muziejuje.

1954 m. Molėtų rajone, netoli Baltųjų Lakajų ežero, Matelių kaime rastas nemažas XV—XVII a. sidabrinųjų monetų lobis, kuriame galėjo būti 5—7 tūkstančiai monetų. Dalį jų išsidalino vietiniai gyventojai, o 3421 moneta archeologo P. Kulikausko dėka pateko į Lietuvos istorijos ir etnografijos muziejų.

Bene vienas iš didžiausių pagal monetų skaičių lobis rastas 1963 m. Trakuose, kasant pamatus buitinio aptarnavimo kombinatui. Molio puode buvo 9000 smulkių XVII a. varinių lietuviškų ir lenkiškų bei biloninių švedišκών Rygoje kaldintų monetų — šilingų*. Radinys atiduotas Trakų istorijos muziejui.

Kartais randama smulkių monetų kartu su stambesnėmis — Diemedžių (Biržų raj.), Ožkyčių (Pasvalio raj.), Užvenčio (Kelmės raj.) ir kiti lobiai, kartais vien stambių monetų talerių — Bandorių (Šiaulių raj.), Jurkiškio (Rokiškio raj.), Naujojo Daugėliščio (Ignalinos raj.), Panevėžio ir kituose

lobiuose. O kartais XVII a. lobiuose būna ir pāpuošalų — Gaudikaičių (Telšių raj.), Kašučių (Kretingos raj.), Kėdainių ir kituose.

Lietuvos lobių monetos dažniausiai būna sudėtos į molinius įvairios formos puodus. Antai 1971 m. netoli Vilniaus Nemenčinės plento 11 km rasto lobia, taip pat Skaidiškių (Vilniaus raj.) lobia monetos buvo sudėtos į puoduką taupyklę, Alkiškių (Akmenės raj.) ir Trakų (1967 m.) lobių — į puodukus gertuves. Kartais moliniai puodai būna uždengti plokščiu akmeniu — Barčių (Alytaus raj.), Mikalčiūnų (Varėnos raj.), Trakų (1963 m.) lobiai. Alytaus, Jucaičių (Klaipėdos raj.), Kірdeikių (Švenčionių raj.), Ūbiškių (Trakų raj.) lobiai buvo paslėpti po akmeniu. Akmuo galėjo būti orientyru, kur paslėptas lobis. Lobiai buvo slepiami po akmenimis ne tik Lietuvoje, bet ir buvusiose Pskovo, Novgorodo, Chersono gubernijose ir kitur. Galimas daktas, kad kai kurie lobiai galėjo būti paslėpti ir po kulto akmenimis. Kartais monetos randamos odiniuose maišeliuose — Beržynės (Mažeikių raj.), Grinkiškio (Radviliškio raj.), Romės Lauko (Šilalės raj.), Vilniaus (1975 m.) ir kiti lobiai. Moliniame puode paslėptos monetos dar būna suvyniotos į drobinį maišelį — Jucaičių (Klaipėdos raj.), Vievio (Trakų raj.) lobiai, arba drobinis maišelis su monetomis įdėtas į medinę dėžutę — Puikių (Joniškio raj.) lobis. Monetos būna sudėtos ir į metalines dėžutes — Daržininkų (Vilniaus raj.), Kukučių (Ignalinos raj.) lobiai. Gegužinės (Jonavos raj.) lobia monetos buvo sudėtos į du metalinius apskritus indus, Gargždų (Klaipėdos raj.) lobia — į jaučio

ragą, Alančių (Panevėžio raj.) — į medinį kibirą, o Užvenčio (Kelmės raj.) — į medinę statinaitę. Lietuvoje rasti lobiai daugiausia paslėpti vietinių gyventojų.

Dažnai lobius randa arba apie radinį praneša muziejams ne tik suaugusieji, bet ir moksleiviai. 1959 m. Kelmės rajono Laugiriškių pradinės mokyklos II klasės mokinė Aldona Poškutė perdavė Šiaulių „Aušros“ muziejui šioje vietoje rastą XVI a. monetų lobį. 1967 m. Zarasų raj. Daugailių aštuonmetės mokyklos VIII klasės mokinė Vida Gaiziūtė vasaros atostogų metu Vėlaikių kaime rado labai vertingą mokslui X a. Samanidų valstybės (875—999) sidabrinių dirhamų * lobį. Apie šį radinį man netrukus pranešė Vilniaus VII vidurinės mokyklos moksleivis Artūras Ragaišis, kuris tuo metu taip pat atostogavo Vėlaikių kaime. Nuvykus pavyko rasti dar 49 sveikas monetas ir 16 monetų nuolaužų. Šio lobia monetas dabar saugomos Lietuvos istorijos ir etnografijos muziejuje, o 6 sveikos ir 3 nuolaužos — Rokiškio kraštotyros muziejuje.

1973 m. Vilniaus Statybos technikumо moksleivis Rimantas Vaitkevičius pranešė man apie rastą XVI—XVII a. monetų lobį Molėtų raj., Žiūrų kaime. Atvykus pavyko surinkti 727 monetas ir perduoti jas Lietuvos istorijos ir etnografijos muziejui. Beje, paaiškėjo, kad šis lobis buvo rastas dar 1967 m., ir nemaža monetų dalis jau buvo pasklidusi tarp vietos gyventojų: iš stambesnių sidabrinių monetų jie jau buvo spėję pasigaminti žiedų ir blizgių.

1977 m. Telšių rajono Dadotkų kaimo laukuose

Nevarėnų vidurinės mokyklos VI ir VII klasių mokiniai rado XVI—XVII a. pradžios sidabrinių monetų lobį ir perdavė jį Telšių kraštotyros muziejui.

Kartais su lobiais būna įvairių netikėtumų. 1968 metais vos nepavėlavau atvykti į Anykščių rajono Papilių kaimą, kur buvo rasta senovinių monetų. Mat radėja Ona Mileškevičiūtė jau buvo sumaniusi XVII a. varinius šilingus pritaikyti vietoje skardelių, naudojamų dengiant stogą, kad vynys geriau laikytų. Beje, Lenkijoje yra buvęs panašus atvejis: tokiam pačiam tikslui buvo panaudotos sidabrinės senovinės monetos. Jos taip ir būtų likusios rūdyti ant stogo, jei ne vietinis kolekcionierius. Jis išradė nupirko dar nesugadintas monetas, o jau prikalts iškeitė į skardeles toliui pritrivinti. Pasirodo, ūkininkas taisė savo stogą Kazimiero Jogailaičio (1447—1492) pusgrašiais, Žygimanto Senojo (1506—1548) Gdansko grašiais *, Prūsijos Albrechto (1525—1568) grašiais, Žygimanto Augusto (1544—1548—1572) lenkų svorio (pėdos) 1546 m. grašiais ir kitomis vertingomis monetomis. Iš 52 surinktų lobia monetų 42 buvo jau su skylutėmis.

Monetos kapuose

Be lobių numizmatikos šaltinis yra ir kapai: senovėje kartais pinigai į juos buvo dedami kaip įkapės ir kaip papuošalai.

Paprotys dėti mirusiajam pinigų į kapą buvo paplitęs dar žiloje senovėje. Graikijoje numirėliui į burną dėdavo smulkia sidabrinę monetą obolą, kad

pakeliui į mirusiųjų šalį būtų kuo užmokėti požemio karalystės keltininkui Charonui, keldavusiam vėles per mirties upę Stiksą. Šis paprotys vėlesniais laikais paplito ir kituose kraštuose.

Mūsų krašte jis įsigalėjo ne anksčiau kaip II—III m. e. a. Vakarų Lietuvoje, kur imtos dėti į kapus romėniškos varinės (bronzinės) monetos. Šių monetų daugiausia aptikta Vakarų Lietuvoje bei Žemaitijoje, mažiau Vidurio Lietuvoje ir Užnemunės kapinynuose. Kai kuriuose kapinynuose, pavyzdžiui, Šernų (Klaipėdos raj.), Rūdaičių (Kretingos raj.) aptikta monetų su pradurtomis skylutėmis. Jos būdavo nešiojamos ant kaklo ir galėjo turėti magišką prasmę — saugoti nuo ligų, įvairių nelaimių.

Kartais į kapą būna įdėta gana daug pinigų. Antai Aukštkiemų (Klaipėdos raj.) kapinyne kape Nr. 369 buvo aptikta 21, o Vaitiekūnų (Radviliškio raj.) pilkapinyne kape Nr. 13 — 13 romėniškų varinių monetų.

Daugiausia monetų randama IX—XIII a. laidojimo paminkluose, ypač senovės Rusijos kapinynuose, nors nemažai jų aptikta ir Latvijoje. Lietuvos kapinynuose jų žinomos tik kelios radimo vietos. Šio laikotarpio kapuose daugiausia randama Rytų kraštų dirhamų ir Vakarų Europos denarų. Be to, reikia pažymėti, kad IX—XIII a. pinigai į kapą buvo dedami ir kaip pirklio, žmogaus, kuris verčiasi prekyba, atributas. Jie paprastai randami kartu su svarstyklėmis ir svareliais.

Monetos su skylutėmis bei prikniedytomis ašelėmis buvo nešiojamos ne tik pavieniui, bet taip pat sukabintos ant kaklo apvaros, nors daug rečiau ne-

gu po vieną. Antai 1954 m. Šiauliuose, Komunarų gatvėje, tyrinėjant XV—XVI a. kapinyną, buvo rasta kaklo apvara iš XIII—XV a. įvairių kraštų monetų su prikniedytomis ašelėmis. Beje, kai kuriuose kraštuose monetos ne tik seniau, bet ir dabar yra tautinių drabužių papuošalai.

Lietuvos XIV—XV a. kapuose rasta ir pirmųjų vietinių monetų. Rečiau randama Vaclovo IV (1378—1419) Prahos grašių. Matyt, dėl to, kad turėjo didesnę perkamąją galią. Nuo XVI a. vidurio pagoniški laidojimo papročiai ėmė nykti, tačiau monetos ir toliau dedamos į kapus. XVII—XVIII a. kapuose jos beveik vienintelės įkapės.

Ypač daug monetų randama XVI—XVII a. Lietuvos senkapiuose — daugiausia lietuviškų Aleksandro (1492—1506) denarų (rečiau pusgrašių), Žygimanto Augusto denarų, dvidenarių, pusgrašių, Žigmanto III Vazos (1587—1632) dvidenarių, šilingų, Rygos šilingų, Jono Kazimiero (1648—1668) varinių šilingų. Dažnai kartu su Žigmanto III Vazos bei Jono Kazimiero lenkiškomis bei lietuviškomis smulkiais monetomis kapuose aptinkama prūsiškų Georgo Vilhelmo (1619—1640) šilingų, švedišκών Gustavo Adolfo (1611—1632), Kristinos (1632—1654), Karolio X Gustavo (1654—1660), Karolio XI (1660—1697), Rygos šilingų Kristinos, Karolio X Gustavo, Karolio XI Livonijos šilingų. Kitų valstybių ir nominalų monetų kapuose randama daug mažiau. Dažniausiai viename šio laikotarpio kape randama nuo 1 iki 10 monetų, nors retkarčiais pasitaiko ir daugiau. Daugiausia tai smulkūs pinigėliai: denarai, dvidenariai, šilingai, pusgrašiai, rečiau grašiai, trečiokai ir

kiti. Juos valstiečiai dėdavo mirusiems į kapus kaip įkapes.

Monetos moterų, vyrų ir vaikų kapuose randamos įvairiose vietose — prie galvos, ant krūtinės, juosmens srityje, prie rankos ar net rankoje, prie kojų.

Tiek kaimyninių kraštų, tiek ir Lietuvos laidojimo paminkluose monetos randamos ir su odinių ar audeklinių piniginių liekanomis. Dar senovės Graikijoje turtingo žmogaus neįsivaizduodavo be maišelio iš odos, kuriame skambėjo monetos. Net pirklių ir keliautojų dievas Hermis vaizduojamas su tokia pinigine.

Tyrinėjant laidojimo paminklus, randama ir atsitiktinių monetų. Jos dažniausiai aptinkamos suardytuose kapuose. Lietuvoje paprotys dėti monetas mirusiems į kapus išliko net iki XX a. pradžios.

Kapuose rastos monetos padeda tyrinėtojams datuoti archeologijos paminklus, įvairius pastatus, senąsias gyvenvietes, pilis ir panašiai.

Atskiros monetos, kurių radimo vieta paprastai nežinoma, nenustatyta, taip pat yra numizmatikos šaltinis. Jos numizmatikos mokslą praturtina metrologiniais, ikonografiniais, kaldinimo technikos, tipų bei variantų ir kitais duomenimis.

Paskendusią laivų brangenybės

Okeonografai apskaičiavo, kad vidutiniškai kiekviename 40 kvadratinį kilometrų plote vandenynų ir jūrų dugne ilsisi paskendęs laivas. Daugelyje tokių skenduolių esama aukso ir kitokių brangenybių.

Apytikriai jūrose nuskendo aštunta dalis aukso, iškasto nuo XVI amžiaus iki dabar. Atrodytų, paskendusią laivų koordinatas nustatyti neturėtų būti labai sudėtinga, tačiau iš tikrųjų yra daug sunkiau, negu gali atrodyti nekantriam lobių ieškotojui.

Visais laikais brangieji metalai būdavo transportuojami slaptai, todėl surasti paskendusią laivų pėdsakus vandenynuose nelengva. Be to, ne visais išlikusiais istoriniais šaltiniais galima tikėti, reikia papildomų tyrinėjimų, kurie retai baigiasi sėkmingai, nes daugelyje valstybių archyvai yra slapti ir bemaž niekam neprieinami.

Neseniai JAV buvo išleistas „Lobių atlasas“, kuriame nurodyti 3047 paskendę laivai su auksu ir sidabru, taip pat daugelis vietų, kuriose gali būti paslėpti piratų lobiai. Taigi už 10 dolerių galima įsigyti loby paslaptį ir bandyti jį rasti. Papasakosiu keletą įdomesnių istorijų apie paskendusius lobius.

Pirmuoju laimingu lobių ieškotoju laikomas laivų dailidė Viljamas Fipsas iš Naujosios Anglijos. XVII a. pabaigoje jis iškėlė iš paskendusio netoli Bahamų salų laivo daug aukso lydinių. Jam buvo pareikšta padėka ir paskirta dešimtoji laimikio dalis. Beje, bemokslis dailidė specialiai išmoko skaityti, kad galėtų įsigilinti į užrašus, kuriuose buvo duomenų apie skenduolį lobį.

Paskendusią laivų triumuose tūnančių lobių ieško ne tik nuotykių ieškotojai, bet ir mokslininkai. Egzistuoja mokslo sritis — povandeninė archeologija. Beje, daugelio paskendusią lobių mokslinė vertė daug didesnė už materialinę.

Naujojo Pasaulio atradimas ir užkariavimas — vienas tragiškiausių ir kruviniusių pasaulio istorijos puslapių. Meksikoje, Čilėje, Peru, Panamoje užkariautojai aptiko pasakiškai turtingų aukso ir sidabro telkinių. Pagrindinė sidabro gavybos vieta buvo Potosi (Bolivija) kalno kasyklos. Per 50 metų šie iš tiesų „auksiniai“ sidabro rūdynai Ispanijai davė 7175 tonas aukštos kokybės sidabro.

Nuo 1503 m. iki 1650 m. iš Naujojo Pasaulio į Europą buvo išvežta aukso ir sidabro už 400 milijonų dolerių pagal dabartinį kursą. Daugelis šių turtų kartu su laivais paskendo audrų metu, daugelį paskandino piratai. O jūra kartais ima ir grąžina žmonėms dalį prarastų brangenybių.

1965 m. amerikiečių inžinierius statybininkas Kipas Vagneris, vaikščiodamas Atlanto vandenyno pakrantėmis Floridoje tuoj po audros, koja paspyrė dumblių gniužulą ir nustebo, jūrų žolėje pastebėjęs žibant sidabrą. Tai buvo ispaniška moneta piastras*. Nuo tada kuklus ir ne itin romantiškas pagyvenęs inžinierius tapo aistringas paskendusiu brangenybių ieškotojas. 1715 m. netoli Floridos krantų per audrą paskendo dešimt Ispanijos laivų. Dalį brangenybių tada ištraukė vietiniai indėnai, o kita dalis liko dugne. Tai buvo vienas iš didžiausių kada nors paskendusiu lobijų.

Susidomėjęs radiniu, Vagneris įsigijo Floridos žemėlapio fotokopiją. Šis žemėlapis buvo sudarytas praėjus 60 metų po laivyno žuvimo. Kartografas tada žemėlapyje tiksliai pažymėjo, kurioje vietoje žuvo laivo vadas. Apie Vagnerio paieškas buvo rašoma laikraščiuose, jomis susidomėjo numizmatai,

Vagneris organizavo nedidelę firmą „Aštuonių realų* kompanija“. Mat aštuoniais realais vadinamas senasis ispanų piastras*, nes būtent tokia buvo jo vertė.

Šioje ekspedicijoje dalyvavo prityrę akvalangistai, archeologai, navigacijos specialistai. Kompanija įsipareigojo atiduoti valstybei ketvirtadalį visų rastų brangenybių. Firmą rėmė Floridos valstijos muziejus. Pirmiausia akvalangistai iškėlė 30 kg sidabrinų monetų, po kiek laiko — vėl beveik tiek pat. Monetos jūros žolėse išsilaiškė puikiai, lyg būtų neseniai nukaldintos. Vienoje jų pusėje buvo karaliaus herbas, kitoje — kryžius. Vagneris ir jo draugai iš dugno ištraukė apie du tūkstančius dublonų (auksinė Ispanijos XVI—XVIII a. 2 eskudų* vertės moneta) ir keletą tūkstančių sidabrinų piastrų. Be to, Vagnerio sūnėnas ant kranto atsitiktinai pamatė beveik 4 metrų ilgio auksinę grandinėle, prie kurios buvo prikabintas didžiojo piršto didumo auksinis drakonas. Jo viduje slypėjo įtaisytas dantrakis, o uodega buvo pritaikyta ausims krapštyti. Papūtus į drakono nasrus, pasigirsdavo šaižus švilpimas. Grandinėle sudarė 2176 mažytės grandelės, papuoštos roželėmis. Šios grandelės buvo taip gudriai sujungtos, kad šiuolaikiniai juvelyrų tik kraipė galvas ir gūžčiojo pečiais. Spėjama, kad ši grandinėle priklausė ispanų laivyno admirolui. Ją vienas muziejus įvertino 50 tūkstančių dolerių. Į vandens paviršių dar buvo iškelta vertingo kinietiško porceliano, sidabrinis servizas, aukso ir sidabro lydiniai su brangakmeniais, tauriųjų metalų medalionai ir apie 60 tūkstančių monetų — auksinių dublonų, eskudų ir si-

dabrinų piastrų. Specialistai apskaičiavo, kad iš viso „Aštuonių realų kompanija“ iškėlė brangenybių ne mažiau kaip už 5 milijonus dolerių.

1743 m. netoli šv. Agnėsės salos nuskendo laivas „Olandija“. 1971 m. iš jo buvo iškelta 14 000 sidabrinų monetų. Kai kurios gana gerai išsilaikiusios. Daugiausia aptikta 8 realų vertės monetų, kaldintų ispanų Amerikoje. Kitą lobio dalį sudarė Nyderlandų provincijų Zelandijos, Overiselio, Utrechto, Vakarų Fryzijos, Gelderno, Olandijos ir Cviolio, Deventerio bei Kampeno miestų auksiniai dukatai*, Ispanijos Nyderlandų valdovų Alberto ir Elžbietos (1598—1621), Pilypo IV (1621—1665), Karolio II (1665—1700) ir Pilypo V (1700—1744) sidabrinės monetos.

JAV ir Kolumbijos verslininkų organizuota ekspedicija ketina iškelti krovinį iš ispanų karavelės „San Zozefas“, nuskendusios 1708 m. 12 mylių į šiaurę nuo Kolumbijos Kartaginos uosto Karibų jūroje. Laivas su kroviniu guli 200 m gylyje. Kaip matyti iš laivo žurnalo, saugomo jūrų archyve, karavelė išplaukė iš Kartaginos į Ispaniją su prisigrobtais Lotynų Amerikoje brangenybėmis. Šimtas šešiolika geležimi apkaustytų skrynių buvo prikrautos Kolumbijos smaragdų ir auksinių monetų. Tai buvo vienas vertingiausių krovinių, išsiųstų iš Naujojo Pasaulio į Europą.

Paskendusią lobių randama taip pat Baltijos, Juodojoje, Kaspijos, Viduržemio ir kitose jūrose.

Šiuo metu taurieji metalai ir kitos brangenybės per vandenyną gabenami ne tik laivais, tad jau yra ir lėktuvų, paskendusių su visu brangiuoju kroviniu.

Metams bėgant tokių skenduolių, be abejo, daugės.

Lobių randama ir upėse, ežeruose, tvenkiniuose. Antai Tezės upės dugne (Ivanovo sritis) buvo rastas XVIII—XIX a. monetų lobis, svėręs 10 kg. Jame buvo daugiau kaip 1600 sidabrinų monetų. Volgodos srityje netoli Totmos miestelio berniukas, narodydamas tvenkinyje, rado molinį ąsotį su 300 varinių XVIII a. monetų.

O ką slepia Lietuvos vandenys? 1941 m. pavasarį vėžiaudamas Orijos ežere (Marijampolės raj.) kažkoks A. Sajauskas rado 200 varinių romėniškų monetų lobį. Gaila, kad iki mūsų dienų iš jo teliko vos keli pinigėliai.

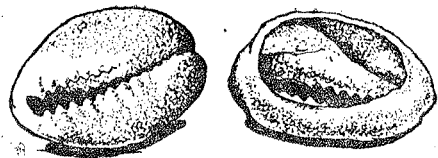
Galimas daiktas, kad Lietuvos upėse, ežeruose, tvenkiniuose, Baltijos jūros pakrantėje slypi paskendę dar nesurasti lobiai.

PIRMYKŠČIAI DAIKTINIAI PINIGAI

Skaitytojui tikriausiai bus įdomu sužinoti, kada pasaulyje atsirado pinigai.

Mainai egzistavo labai seniai, dar pirmykštėje bendruomenėje, kada vienas daiktas buvo tiesiog keičiamas į kitą.

Vis labiau tobulėjant žemdirbystei bei gyvulininkystei, daugėjo ir mainų. Jie turėjo būti ekvivalentiški, keičiamos prekės turėjo būti lygiavertės, t. y. joms pagaminti turėjo būti įdėta vienodai darbo. Priklausomai nuo kiekvieno krašto sąlygų, iš daugelio prekių stichiškai išsiskirdavo kokia nors viena

1 pav. Kriauklės — pinigai (kauri)

ir tapdavo lygiavertiškumo matu. Dažniausiai tai, ko gera, būdavo galvijai, paprastai turėję visur apytikriai vienodą vertę, todėl lengvai galėdavę pasidaryti tokia preke, su kuria buvo lyginamos visos kitos prekės. Stambūs galvijai atstojo pinigus senovės Graikijoje ir Romoje. Lotynų kalbos žodis *pecunia* — „pinigai“ yra kilęs iš žodžio *pecus*, reiškiantį „galviją“. Labiausiai senovinės Europos tautos vertino stambiuosius raguočius.

Tokią prekybą vyko Homero visuomenėje. „Iliadoje“ ir „Odisejoje“ įvairių prekių vertė lyginama su jaučio verte, pavyzdžiui, vergė kainuodavo 4 jaučius.

Tačiau įvairiuose kraštuose pinigus atstodavo ir kitos prekės: grūdai, kailiai, druska, audiniai, kriauklės ir kt. Antai 2700 metais p. m. e. šumerams vertės matas buvo grūdai.

Daugelyje šalių net mūsų laikais be monetų egzistuoja ir kitos mokėjimo priemonės: pavyzdžiui, Kinijoje, Japonijoje, Indijoje, Ramiojo vandenyno salose vartojami kriauklių „kauri“ pinigai. Už kriaukles Afrikoje būdavo perkamas auksas ir dramblio kaulas, brangusis medis ir vergai. 1859 m. Rytų Afrikoje už toną kriauklių galima buvo gauti nuo 5

iki 13 vergų. Kriaukliniai pinigai Afrikoje bei Okeanijoje galioja ir dabar. O štai Melanezijoje pinigus atstoja naminė kiaulė. Ji vertinama ne pagal svorį ar riebumą, o pagal apatinio žandikaulio ilčių formą. Kreivos iltys kainuoja brangiau. Tad kiaulėms dažnai pašalinami krūminiai dantys, kad geriau augtų iltiniai...

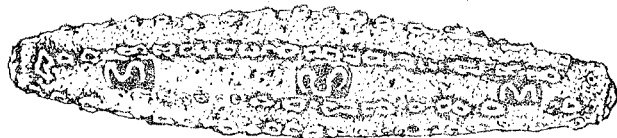
Santa Kruso saloje, esančioje į rytus nuo Naujosios Gvinėjos, vartojami pinigai iš paukščio plunksnų. Maisto produktų, įvairių namų apyvokos daiktų galima nusipirkti už paprastus pinigus (australiškus svarus sterlingų ar amerikietiškus dolerius), bet tradicinė išpirka už sužadėtinę gali būti sumokėta tiktai „paukščių valiuta“. Tai 6 cm pločio, 2 cm storio ir iki 10 m ilgio diržai, padaryti iš famsių balandžio plunksnų, papuoštų ryškiai raudonomis vietinio paukštelio medčiulpio plunksnelėmis. Medčiulpi gauda naudodami vadinamuosius paukščių kljus, išpeša keliolika plunksnų ir vėl paleidžia. Vienam tokiam diržui padaryti reikia nupešioti apie 300 medčiulpių, o išpirkai reikia 15 diržų! Plunksnoms pritvirtinti naudojamos lipnios kokoso riešutų sultys. Dabar saloje liko tik keli meistrai, mokantys pagaminti pinigus iš plunksnų. Šeima, gavusi išpirką, saugo diržą suvyniotą į palmės lapus, kad jis neišbluktų.

Kokių tiktai pinigų nėra pasaulyje! Antai į rytus nuo Naujosios Gvinėjos esančioje Japo saloje pinigus atstoja traktorius rato didumo akmenys. Salos apyvaroje yra apie 7 tūkstančiai įvairaus dydžio tokių akmeninių monetų. Šie pinigai panašūs į malūno girnas su skyle centre. Jie atsirado dėl to,

kad čiabuviai nuo seno labai vertino girnų akmenis. Saloje nebuvo iš ko jų gaminti, todėl gyventojai išsiruošdavo su savo lengvomis valtimis į tolimas, už 400 km plytinčias archipelago Palau salas. Tokia kelionė trukdavo keletą mėnesių. Be to, net radus ir parsigabenus reikalingo akmens, reikėjo dar jį tinkamai nušašyti ir nušlifuoti. Dėl to tokie akmenys Japo saloje taip labai vertinami. Kuo akmuo didesnis ir sunkesnis — tuo vertingesnis. Tai didžiausi ir sunkiausi pasaulyje pinigai. Jų skersmuo svyruoja nuo 10 cm iki 4 m, kai kurie iš jų sveria visą toną. Aišku, žmonės tokių pinigų piniginėse nenešioja, o pastato prie namų. Jei kas už tokį pinigą parduoda valtį ar kokį kitą daiktą, ateina, apžiūri akmenį, atsimesna jį ir palieka vietoje. Tik-tai labai nepatiklūs išraižo akmenyje savo ženklus. Tokie pinigai gali kiek nori kartų keisti savo šeiminką, tačiau iš vietos taip ir nepajudėti. Juos ir pavogti sunku. Kai kurių gyventojų turtas išbarstytas po visą salą, ieškoti jo kartais reikia su žemėlapiu. Nors saloje cirkuliuoja ir JAV doleriai, akmeniniai pinigai dar neprarado savo perkamosios galios. Už vieną gana dailų ir didelį, apie 2,5 m skersmens pinigą galima įsigyti visą plantaciją.

Kinijoje senovėje buvo vartojami peilio formos, Vakarų ir Rytų Afrikoje, Indijoje, Kinijoje — kastuvo formos, Tolimuosiuose Rytuose ir kai kuriose Afrikos valstybėse — varpelio pavidalo pinigai. Azijoje varpai-pinigai buvo liejami dažniausiai iš vario ar bronzos, o Afrikoje — iš geležies. Daugelyje Afrikos kraštų seniau už prekes buvo mokama strėlių ar iečių antgaliais. Okeanijoje iki XX amžiaus buvo

vartojami tabako pinigai — ryšulėliai ir blokai. Dar 1732 m. Šiaurės Amerikoje, Merilende tabakas irgi buvo pripažintas teisėta mokėjimo priemone. Kinijoje, Tibete, Mongolijoje iki XX a. mokėjimo priemonė buvo presuotos arbatos plytos. XVII—XIX a. Siame (dabartiniame Tailande) buvo gaminami anties, liūto, dramblio ir kitų gyvūnų pavidalo įvairaus dydžio ir svorio (nuo 4 g iki 4 kg) bronziniai svarsčiai, naudoti prekiaujant opiumu. Kai oficiali opiumo prekyba buvo uždrausta, svareliai dažnai atstodavo pinigus. Nuo XVI a. Pietų Vietnamo srityje, vėliau Laose ir Kampučijoje, Tailande, Birmoje ir netoli esančiame salyne iki XIX a. pabaigos buvo vartojami „tigro liežuvio pinigai“ — apie 11 cm ilgio sidabro ir bronzos lydiniai, sverdavę nuo 60 iki 120 g. Viršutinė lydinio dalis turėjo 3 ar 4 eiles į karpas panašių iškilimų, kurie susidarydavo įmetus į lydomą metalą skruzdėlių (2 pav.). Azijoje, Afrikoje, Amerikoje ir Okeanijoje monetas atstodavo įvairūs papuošalai — žiedai, vėriniai iš perlų, kriauklių, stiklo, akmenukų. Azijoje pinigus atstodavo žvėrių — šernų, šunų, šikšnosparnių, banginių dantys. Senovės Graikijoje vietoje pinigų buvo naudojami keturkampiai geležiniai virbai. Šeši virbai, kuriuos bu-

2 pav. Vadinamasis tigro liežuvio sidabrinis pinigas, lietas Tailande XVIII a. pab.

vo galima suimti į saują (gr. *drachmē*), buvo pavadinti drachma. Toks pinigą yra ir dabartinėje Graikijoje.

Tačiau naudoti daiktus vietoje pinigų buvo nepatogu dėl daugelio skaitytojui suprantamų priežasčių.

Palaiptiesniui augant prekybai, visuotinu prekių vertės ekvivalentu tapo metalai, daugiausia taurieji — auksas ir sidabras. Šių metalų gabalai buvo pradėti naudoti kaip pinigai.

Auksas ir sidabras negenda, nerūdija, juos galima ilgai saugoti. Antra, iš metalo nesunku padaryti kiek nori visai lygiaverčių gabalų, tai daug patogiau negu jaučiai, kailiai ar kiti daiktai. Trečia, kaip metalą nedalintum į smulkesnius gabaliukus, jis nepraranda savo vertės. Tai ypač palengvino prekybą. Juk dvi jaučio ar žvėries kailio pusės — ne tas pats, kas vienas sveikas jaučio ar žvėries kailis. Ketvirta, auksas ir sidabras daug rečiau aptinkamas negu kiti metalai, todėl kiekviena jo kruopelytė didžiai vertinga. Penkta, metalai užima mažai vietos, ypač auksas ir sidabras — pirklio piniginiėje galėjo tilpti visa „banda“.

Auksas, sidabras, varis, bronzos pasirodė esą tinkamiausi metalai pinigams. Iš pradžių juos paprasčiausiai lydydavo į gabalus, tačiau tokie lydiniai atsisakiant nebuvo patogūs: reikėjo ir smulkesnių pinigų. Be to, tuoj atsirado klastotojų, kurie į sulydytą brangųjį metalą pridėdavo mažiau vertingo. Toks lydinys pažiūrėti niekuo nesiskirdavo nuo tikrojo. Tad metalo gabaliukai buvo pradėti gaminti vieno do svorio, o turtingi žmonės, visų pirma pirkliai,

pradėjo juos ženklinti, garantuodami atitinkamo lydinio svorį ir sidabro ar aukso kokybę. Šį privatumą greitai pasisavino valdantieji asmenys, tik sau pasilikdami teisę kaldinti pinigus. Taip atsirado įprasto mums pavidalo monetos, labai palengvino prekybos.

Anksčiau, norėdamas iškeisti žuvį į kviečius, žvejas turėjo rasti žmogų, kuris: a) turi per daug kviečių, b) kuriam reikalinga žuvis, c) kuris nori mainyti tuo pačiu metu kaip ir žvejas. Dabar viskas tapo paprasčiau — žuvį galima parduoti tam, kas nori, kas turi pinigų. Dabar nesvarbu, už ką pats pirkėjas gavo pinigus — už indus, avalynę, atliktą darbą ar dar ką nors. Kviečius galima pirkti iš kiekvieno, kas tik nori parduoti, nepriklausomai nuo to, ar jam reikalinga žuvis.

ANTIKINĖS MONETOS

Graikiškos monetos

Antikinėmis monetomis (lot. *antiquus* — senas, senovinis) be graikiškų vadinamos taip pat ir romėniškos, kaldintos iki Vakarų Romos imperijos žlugimo, t. y. iki 476 m., o platesne prasme — visų senovės tautų monetos.

Graikiškomis monetomis vadinsime tas, kurias kaldino graikai ir tautos, buvusios jų įtakoje, — juk senovės Graikija su savo kolonijomis užėmė didžiū-

pav. Kinyška
žou dinastijos
lyvarinė moneta
keturkampė sky-
te, liejinta 557—
589 m.

lę teritoriją nuo Ispanijos ir Ga-
lijos iki pietinės Rusijos, Mažosios
Azijos ir Egipto. Tokiuose didžiu-
liuose plotuose buvo nukaldinta
daugybė įvairių monetų.

Kur ir kada pasirodė pirmosios
monetos?

Pirmosios, seniausios monetos
II tūkstantmetyje prieš mūsų erą
buvo liejamos Kinyjoje, dažniau-
siai iš žalvario ar bronzos. Iš pra-
džių jos būdavo įvairių buities

reikmenų pavidalo, o laikui bėgant tapo skri-
tuliukais su skylute viduryje. Toji skylutė irgi kito:
pradžią buvo apskrita, bet amžiams bėgant pasi-
arė keturkampė. Vėliau panašios monetos buvo pra-
dėtos lieti ir Japonijoje.

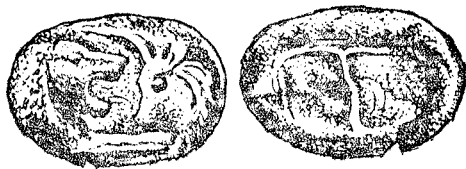
Maždaug VII a. p. m. e., nepriklausomai nuo Ki-
nijos, monetos atsirado Lydijoje, Mažosios Azijos
pakaruose (dab. Turkija), Egėjo jūros pakrantėje.
apie tai kalba ir senovės graikų istorikas Herodotas
(490—425 m. p. m. e.), savo knygos „Istorija“ 94
kyriuje pažymėjęs, kad lydai buvę pirmieji jam
žmonėms, iš aukso ir sidabro kaldinę monetas.

Kodėl monetos buvo pradėtos kaldinti Lydijoje,
ne kur kitur? Tikriausiai dėl to, kad pagrindinis
lydijos turtas buvo taurieji metalai ir didžiulės gal-
vijų bandos. Tad pirmosios monetos čia pasirodė
nipsniškai tobulėjant ūkiui. Lydijos teritorijoje Her-
odoto, Paktolo upių išplautame smėlyje, taip pat Tmo-
o bei Sipilo kalnuose buvo randama metalo elekt-
ono *. Iš jo ir buvo pradėtos kaldinti pirmosios mo-

netos. Be to, tik Lydijoje tuo metu buvo kasamas
juodasis skalūnas — vadinamasis lydiškas akmuo ar-
ba liditas, naudotas patikrinti, kiek tauraus meta-
lo yra monetoje. Tai buvo daroma labai paprastai:
gerai nušlifuoti ir alyvų aliejumi išteptu lidito ga-
balu bandomosios monetos paviršiuje nubrėždavo
riebią liniją. Greta nubrėždavo antrą tokią liniją,
tik jau su moneta, kurioje tauraus metalo kiekis
buvo žinomas. Pagal šių dviejų linijų spalvą galima
buvo tiksliai nustatyti aukso ir sidabro prabą ban-
domoje monetoje.

Pirmasis elektrono monetas vienu tyrinėtojų nuo-
mone pradėjęs kaldinti Lydijos karalius Gigas (687—
652 m. p. m. e.), kitų — jo sūnus Ardis (652—
625 m. p. m. e.). Todėl numizmatinėje literatūroje
priimta sakyti, kad Lydijoje monetos atsirado apie
650 m. p. m. e.

Šių pirmųjų kaldintų monetų vienoje pusėje bū-
davo įbrėžiami paprasčiausi grioveliai, o kita palie-
kama lygi. Lydijos monetos buvo ne skrituliuko,
bet pupelės formos. Vėliau, valdant Aliatui (615—
560 m. p. m. e.), monetose imta kalti liūto galvą
su spinduliuojančiu rutuliuku ant kaktos, o kitoje
pusėje — netaisyklingą keturkampį, vadinamą *quad-*
ratum incusum. Liūtas buvo Lydijos karalių giminė
ženklas. Paskutinio Lydijos karaliaus Krezo
(561—546 m. p. m. e.) valdymo laikų monetos aver-
se * pavaizduotas liūtas ir jautis, atsigręžę vienas
į kitą (4 pav.). Vienu tyrinėtojų nuomone, jie sim-
bolizuoja valdžią ir jėgą, o jautis dar ir naudingumą,
kitų — liūto galva yra saulės, o jaučio — tam-
sos simboliai, jų sugretinimas esą simbolizuoja švie-

4 pav. Lydijos karaliaus Krezo (VI a. p. m. e.) kaldintas auksinis stateris

šos kovą su tamsa, gėrio su blogiu. Reverse * pažymėtas tik prabos ženklas, vadinamasis *quadratum incusum*.

Apie Krezo pasakiškus turtus sklido legendos. Jis pirmasis ėmęs kaldinti monetas iš aukso, vadinauosius krezikus*. Lydijoje buvo ir sidabrinių pinigų (aukso ir sidabro vertės santykis 1:12). Pagrindinis piniginis vienetas auksinis krezikas prilygo 20 sidabrinių staterių*. Šiek tiek pakeistą šių pinigų sistemą iš Lydijos perėmė Persija. Persų karalius Kyras II (559—529 m. p. m. e.) mūšyje prie Sardų (Lydijos sostinės) 546 m. p. m. e. nugalėjo Lydijos karalių Krezą. Persijos auksinės monetos — dareikai, taip pavadintos pagal karaliaus Darijaus I (522—486 m. p. m. e.) vardą, svėrė apie 8,4 g ir buvo kaldinamos iki IV a. p. m. e. vidurio. Vienoje jų pusėje pavaizduotas iš lanko šaunantis karalius. Sidabrinės monetos stateriai su tokiu pat piešiniu svėrė 11,2 g, o siklai — 5,6 g. Šios monetos buvo mažiau paplitusios. Persiškų monetų reverse matyti tik *quadratum incusum*.

Kaldinti monetas greitai pradėjo ir stambiausios graikų kolonijos Mažosios Azijos jūros pakrantė-

se — Efezas, Miletas, Chrosas, Lampsakas ir kitos. Iš ten nuo VII a. p. m. e. pabaigos monetų kaldinimas paplito ir visame Viduržemio jūros baseine.

Pačioje Graikijoje iš miestų valstybių pirmoji (580 m. p. m. e.) monetas pradėjo kaldinti Egina, tuo metu gana didelis prekybos centras. Sidabriniai jos stateriai svėrė 14,55 g. Sidabro saloje nebuvo, jo reikėdavo atgauti iš kitur. Įdomus Eginos salos monetų piešinys. Žodis vėžlys ir šios salos pavadinimas graikiškai skamba panašiai, todėl vienoje monetų pusėje būdavo vaizduojamas jūrų vėžlys, o antroje įmušamas *quadratum incusum*. Nuo V a. p. m. e. vidurio Eginos monetose jūrų vėžlį pakeitė sausumos vėžlio atvaizdas. Eginos stateriai — viena retesnių sidabrinių graikiškų monetų.

Po Eginos savo monetas pradėjo kaldinti Atėnai, Korintas, Elidė (sritis Peloponese) ir Beotija (vidurinės Graikijos sritis).

Manoma, kad Atėnuose monetos pradėtos kaldinti apie 545 m. p. m. e. Korinto monetų vienoje pusėje iš pradžių buvo sparnuoto žirgo Pegaso atvaizdas, o kitoje — svastikos pavidalo *quadratum incusum*, tačiau vėliau jį pakeitė deivės Atėnės galva. VI a. p. m. e. antroje pusėje monetas kaldino Beotijos miestai Tėbai ir Haliartas. Elidė, garsi savo Dzeuso ir Heros kulto centru Olimpijoje, tuo metu irgi pradėjo kaldinti monetas su Dzeuso ženkais — ereliu ir žaibu. VI a. p. m. e. antroje pusėje kaltiniai pinigai atsirado daugelyje graikų kolonijų Sicilijoje, pietinėje Italijoje, Trakijoje, Makedonijoje, Juodosios jūros šiaurinėje pakrantėje ir kitur. Monetos daugiausia būdavo kaldinamos iš sidabro, ku-

rio kasyklų būta Egėjo jūros salose ir Atikoje. Aukšinių pinigų daugiau buvo kaldinama tik nuo Aleksandro Makedoniečio (336—323 m. p. m. e.) laikų.

Pirmosios bronzinės monetos Viduržemio jūros baseine pasirodė tik V a. p. m. e., manoma, Sicilijoje. Mat netoliese, Etrurijoje (sritis Italijoje), Sardinijoje arba truputį toliau Iberijos pusiasalyje bei Kipro saloje būta gana turtingų vario telkinių.

Graikų pinigų sistemoje pagrindinis svorio vienetas buvo talentas. Atėnų talentas svėrė 26,196 kg ir buvo dalijamas į 60 minų. 1 mina (436,60 g) prilygo 100 drachmų. 1 drachma (4,36 g) sudarė 6 obolus, tad 1 obolas svėrė 0,73 g. Beje, talentas ir mina buvo visada tik svorio matai, bet ne monetos.

Antikinėje Graikijoje buvo kaldinamos šių nominalų sidabrinės monetos:

Dekadrachma — 10 drachmų 43,66 g

Tetradrachma — 4 drachmos 17,46 g

Didrachma — 2 drachmos 8,73 g

Drachma — 1 drachma 4,36 g

Drachmos smulkesnės dalys

Pentobolas — 5/6 drachmos — 5 obolai 3,64 g

Tetrobolas — 2/3 drachmos — 4 obolai 2,91 g

Triobolas arba hemidrachma — 1/2 drachmos — 3 obolai 2,18 g

Diobolas — 1/3 drachmos — 2 obolai 1,45 g

Trihemiobolas — 1/4 drachmos — 1,5 obolo 1,09 g

Obolas — 1/6 drachmos — 1 obolas 0,73 g

Obolo smulkesni padalijimai

Tritartemorionas — 1/8 drachmos — 3/4 obolo 0,55 g

5 pav. Egipto valdovo Ptolemėjo VI (181—145 m. p. m. e.) kaldinta auksinė oktadrachma (aversas) su Arsinojos II (316—270 m. p. m. e.) portretu. Išgijusi savo brolio Ptolemėjo II (285—246 m. p. m. e.) žmoną Arsinoją I, pati ištekėjo už jo ir buvo garbinama kaip deivė. Pusantrą šimtmečio Ptolemėjų monetos kaldintos su jos atvaizdu

Hemiobolas — 1/12 drachmos — 1/2 obolo 0,36 g

Tetartemorionas — 1/24 drachmos — 1/4 obolo 0,18 g

Hemitetartemorionas — 1/48 drachmos — 1/8 obolo 0,07 g

Pastarasis — bene lengviausias pinigas pasaulyje.

Nukaldintų monetų svoris, savaime aišku, skyrėsi nuo šio idealaus svorio. Tetradrachmos svoris svyrudavo tarp 17 ir 17,5 g, drachmos — tarp 2,7 ir 4,7 g ir panašiai.

III a. p. m. e. Šiaurės Afrikoje, Kartaginoje buvo nukaldinta didžiausia antikinėje Graikijoje 12 drachmų vertės sidabrinė moneta dodekadrachma,

šiuo metu — didžiausia retenybė. Dekadrachmas kaldino tik keletas miestų: Atėnai, Akragas (dab. Agrigentas), Sirakūzai, ir tik ypatingomis progomis. Oktadrachma — 8 drachmos — taip pat buvo kaldinama retai ir tiktai helenistinėje epochoje. III a. p. m. e. Egipte Ptolemėjų dinastija kaldino ir auksines oktadrachmas. Didele retenybe tapo 17,8 g svorio auksinė pentadrachma (5 drachmos), kaldinta Ptolemėjo I (323—285 m. p. m. e.) ir Ptolemėjo II (285—246 m. p. m. e.) laikais. Populiariausi to meto stambūs pinigai — tetradrachmos — buvo kaldinami įvairiose Graikijos vietose. Tridrachmos tebuvo kaldinamos retai ir dažniausiai vadintos stateriais. Panašiai kaip tetradrachmos, buvo kaldinamos ir didrachmos. Sidabrinių drachmų pasitaiko dažniau, auksinės yra retos, o varinių drachmų išliko tik iš Ptolemėjų dinastijos laikotarpio. Pagrindinis dėmesys buvo skiriamas monetos svoriui ir sidabro kokybei, nepriklausomai nuo jos nominalo ir kaldinimo vietos. Pavyzdžiui, tetrobolas, sveriantis 4,25 g, prilygo Atėnų drachmai, sveriančiai 4,36 g. Eginos diobolas, sveriantis 2,12 g, prilygo Atėnų triobolui (2,18 g), Korinto trihemiobolas (0,70 g) buvo vertas tiek pat, kiek Atėnų obolas (0,73 g).

Stambios sidabrinės Graikijos monetos daugiausia buvo naudojamos tarptautinėje prekyboje. Vietinei apyvartai kaldintos smulkesnės monetos, kurių, kaip ir stambiųjų, praba buvo didelė.

Skiriamos:

- 1) archainio (apie 640—490/480 m. p. m. e.)
- 2) klasikinio (490/480—323/300 m. p. m. e.)

6 pav. Sidabrinė tetradrachma, kaldinta Atėnuose V a. p. m. e. Reverse dešinėje matyti kalyklos ženklas — pirmosios trys Atėnų pavadinimo raidės ΑΘΕ

3) helenistinio (323/300—27 m. p. m. e.) periodo monetos.

Archainės epochos pradžios monetose piešinys yra tiktai averse, reverse matyti tik vadinamasis *quadratum incusum* ar šiaip koks nesudėtingas ženklas. Šiuo laikotarpiu daugelis Graikijos miestų leido monetas su įvairių dievybių, gyvūnų, mitinių būtybių (griū, chimeros, pegaso, sfinkso), augalų atvaizdais. Ankstyvosiose monetose būdavo ypač paabrėžiamas veidas.

Kiekvienas senovės Graikijos miestas turėjo savo dievą globėją. Antai Atėnų monetose buvo kalama išminties ir karybos deivės Atėnės galva, Olimpijos monelose — vyriausiojo dievo Dzeuso galva. Tačiau šie dievai juk buvo garbinami visoje Graikijoje. Todėl tam, kad būtų galima atskirti Atėnų monetas nuo kitų, atėniečiai pradėjo antroje monetos pusėje kalti Atėnės paukščio, išminties simbolio — pelėdos atvaizdą. Šalia įrašo ir pelėdos būdavo iškalama alyvmedžio šakutė, nes aliejus buvo viena pagrindinių to meto Atėnų eksporto prekių.

Dzeuso ir Poseidono šventais gyvūnais buvo laikomas erelis. Moneta su ereliu kaldinta Sicilijos pajūrio mieste Agrigente. Vienas iš Apolono (saulės dievo) šventų gyvūnų — gulbė. Jos atvaizdas buvo kalamas Jonijos miesto Klazomenos monetose. Delfinas buvo laikomas šventuoju Poseidono ir Apolono padaru.

Ypač daug antikinėse graikiškose monetose pavaizduota gyvūnų: Jonijos miestų monetose — kalnų ožys, gaidys, šerno ir elnio galvos, ruonis, bitė, Korinto — kumeliukas, Elidės — erelis, Lesbo salos — liūtas, Teros salos — delfinas, Serifo salos — varlė, Sifno salos — balandis. Be šių gyvūnų, graikiškose monetose būna iškalti jautis, karvė, ožka, arklys, šuo, vilkas, kiškis, jūros ir sausumos vėžlys, krabas. Jie — ne vien papuošimas, bet ir dievų, globojusių miestus, simboliai, buvę ir miestų-valstybių herbuose.

Kai kada monetose būdavo vaizduojamos mitinės būtybės. Trakijos Abderos miesto — grifas, Chio salos — sfinksas.

Miestų simboliais būdavo ir augalai, gėlės. Metaponto (miestas Italijoje, Lukonijos srityje) monetose matyti kviečio varpa, nes Metapontas ir jo apylinkės garsėjo prekyba javais. Čia derlius buvo nuimamas tris kartus per metus.

Rodo salos (gr. *rodon* — rožė) monetose pavaizduota rožė, nes rožių aliejus buvo pagrindinė salos eksporto prekė. Pasakojama, šių gėlių čia augę tiek daug, kad jūrininkai jų kvapą jausdavę dar nepamatę salos.

Graikiškose monetose buvo vaizduojamas lotosas,

lelija ir kitos gėlės. Selino (miestas Sicilijoje, lotyniškai vadinamas Selinuntu) monetose iškaltas petražolės lapelis (gr. *selinon* — petražolė), kitų miestų — obuolys, figa, vynuogių kekė.

Meniškiausios monetos buvo kaldinamos klasikinio periodu. Šio laikotarpio monetose matyti gražus, malonus deivės garbanotais plaukais atvaizdas. Šalia jo — teatro scena arba kvadriga (ketvertu arklių pakinkytas dvirātis vežimas). Ant kai kurių monetų yra išlikę iškalti žymių menininkų (Kimonas, Koro, Eainetas) vardai.

Viena meniškiausių yra sidabrinė 10 drachmų vertės moneta — dekadrachma, nukaldinta Sirakūzuose šio miesto pergalę prieš Atėnus 411 m. p. m. e. (kitų tyrinėtojų duomenimis 412 m. p. m. e.) pažymėti. Mūšis įvyko Asinaro upės krante, todėl paminėdami šį svarbų įvykį, sirakūziečiai kiekvienais metais rengdavo vadinamąsias Asinarijas — įvairias sporto varžybas, arklių lenktynes. Geriausiems atletams be kitų prizų įteikdavo ir specialiai tam įvykiui pažymėti išleistas dekadrachmas. Tai pirmosios žinomos proginės monetos. Monetose averse pavaizduota nimfos Aretūzos galva, aplink ją — keturi delfinai, o reverse — vežėjas, lekiantis kovos vežimu, botagu ragindamas keturis pakinkytus arklius. Sparnuota pergalės deivė laiko virš jo galvos vainiką. Šios dekadrachmos pelnytai laikomos puikiausiais antikinio numizmatikos meno paminklais ir seniai tapo retenybėmis. Vėlesniais laikais jas padirbinėjo daugelis falsifikatorių. Šių dekadrachmų piešinių šampus išraižė menininkai Eainetas ir Kimonas. Eaineto vardas iškaltas ir ant Sicilijos miestų Ka-

marino bei Katano monetų. Apie 410 m. p. m. e. graikiškos monetos — bene vienintelės su gerai matomais ryškiais menininkų parašais.

Antikinėse graikiškose monetose dažnai vaizduojami sportininkai — disko ir ieties metikai, imtynininkai, kumščiuotojai, olimpinis fakelas, laurų vainikas ir kita olimpinių žaidynių atributika.

Helenistinėje epochoje, po Aleksandro Makedoniečio mirties, vis dažniau monetose kalami valdovų portretai, paplinta mažai iki šiol kalybos mene naudotas šviesos ir šešėlių žaismas, monetos reljefas pasidaro plokštesnis, atvaizdai — vienodi ir statiški. Valdovai monetose vaizduojami lygūs dievams. Nelengva atskirti Aleksandrą Makedonietį arba Ptolemėją nuo Heraklio ar Dzeuso, nes mirtingiems karaliams suteikiami dievų atributai. Sirijos karaliai vaizduojami su dievo Hermio sparnais, Ptolemėjai su Dzeuso ereliu.

Antikiniais laikais graikams žinomose šalyse veikė per 2000 monetų kalyklų. Kai kuriose ilgą laiką buvo kaldinamos trijų nominalų monetos, o dauguma didesnių prekybos miestų kaldino net aštuonių pavadinimų monetas.

Atėnuose po tirono Pisistrato (560—527 m. p. m. e.) mirties monetos buvo pradėtos žymėti raidėmis ΑΘΕ, Korinto monetose nuo pat pradžios po Pegasu matyti archainė finikiečių raidė kopa Φ, Eliđės monetose raidės FA, Rodo salos — ΡΟ ir t. t. Užrašai ant monetų atsirado palyginti vėlai. Net V a. p. m. e. ne visos monetos turi vadinamąsias legendas *. Iki Aleksandro Makedoniečio laikų ant graikiškų monetų nebūdavo žymima išleidimo data.

Ką buvo galima nupirkti už graikiškas monetas? Apie 500 m. p. m. e. apsilankymas teatre kainavo 2 obolus, vienas jautis — 5 drachmas. Kvalifikuotas amatininkas už savo darbą per dieną gaudavo 1 drachmą, o nekvalifikuotas — 2 obolus, už statulos projektą skulptorius gaudavo 60 drachmų. Atėnuose 410 m. p. m. e. karvė kainavo 51 drachmą, 329 m. p. m. e. — 70—100 drachmų. 408/407 m. p. m. e. statybos darbininkas per dieną gaudavo 1 drachmą, apie 392 m. p. m. e. molio nešikas per dieną gaudavo 3 obolus.

Romėniškos monetos

Lyginant su kitomis antikinėmis valstybėmis, Senovės Roma kaldinti monetas pradėjo gana vėlai. Iki IV a. p. m. e. vidurio senovės Romoje jau buvo naudojami metaliniai pinigai, vadinamieji *aes rude* (lot. neapdorota bronz, varis, vario rūda) — labai skirtingo svorio (nuo 200 iki 3400 g) netaisyklin-gos formos vario ar bronzos gabalai be jokių ženklų ar piešinių. Įvairių prekybinių sandėrių metu kiekvieną kartą reikėdavo sverti atitinkamą metalo gabalą.

Apie IV a. p. m. e. vidurį atsirado vadinamieji *aes signatum* (lot. paženklintas varis, bronz) — lieti stačiakampiai vario ar bronzos luitai, sverdavę apie 1 kg 600 g, t. y. 5 romėniškus svarus (libras). Iš pradžių libra svėrė apie 273 g, o III a. p. m. e. pradėjus kaldinti sidabrinės monetas — 327,45 g. *Aes signatum* luituose būdavo vaizduojamas jautis,

šernas, dramblys, erelis, Pegasas, tridantis, jų perkamoji galia prilygo juose esančio metalo vertei. Apyvartoje šie pinigai buvo nepatogūs, todėl gana greit juos pakeitė didesnio nominalo ir daug mažesnio svorio monetos pavidalo *aes grave* (lot. sunkusis varis, bronzas, pinigai). Šių didelių lietu vario skritulių averse ir reverse* jau būdavo piešinių ir vertės ženklų (dažniausiai rutuliukų). Jų būta keleto nominalų. Didžiausias buvo asas (lot. *as, asis* < *aes, aeris*), anksčiau buvęs svorio vienetas (327,45 g), dalintas dar į dvylika uncijų (po 27,288 g). Jis išbuvo apyvartoje iki Pirmojo Pūnų karo (264—241 m. p. m. e.) pradžios. Aso vertė averse, o kai kada ir reverse būdavo žymima ženklu I. Jo mažesnių piniginių vienetų vertė irgi buvo žymima simboliais: semio (1/2 aso) raide S, trienčio (1/3 aso) . . . (4 uncijos), kvadranto (1/4 aso) . . . (3 uncijos), sekstanto (1/6 aso) . . . (2 uncijos) ir uncijos (1/12 aso).

Aso vertės monetų averse paprastai buvo vaizduojamas Janas (romėnų laiko, kiekvienos pradžios ir pabaigos dievas; iš čia ir sausio mėnesio pavadinimas Januarius), semio — Jupiteris (vyriausias dangaus dievas), trienčio — Minerva (išminties deivė), kvadranto — Heraklis (senovės graikų mitų herojus), sekstanto — Merkurijus (prekybos, kelių, piemonių dievas), uncijos — Marsas. Išvardintų monetų reversuose paprastai būdavo proros (lot. *prora* — laivo priešakinė dalis) atvaizdas — jūreivystės simbolis. Dviveidis Janas aso vertės monetose buvo vaizduojamas nuo III a. p. m. e. iki I a. p. m. e. pradžios. Iš pradžių šių monetų vertė prilygo jose

7 pav. Bronzinis romėnų asas, lietas 222—205 m. p. m. e.

esančio metalo vertei, tačiau palaipsniui aso svoris buvo mažinamas. II a. p. m. e. viduryje asas svėrė vos 1 unciją arba 27,31 g, o apie 90 m. p. m. e. jo svoris buvo sumažintas iki 1/2 uncijos.

Romos respublikoje dar buvo nulieta po nedaug šių bronzinių monetų: dupondijų (2 asai), pažymėtų ženklu II, trienčių (3 asai) su ženklu III ir net dekusijų (10 asų) su ženklu X. Pastarieji sverdavo beveik 1 kg.

Iki III a. p. m. e. senovės Romoje bronzinės monetos buvo gaminamos dvejopai: liejamos (paprastai stambios monetos) ir kaldinamos. Vėliau — tik kaldinamos. (Pirmosios Romos valstybės monetos buvo pradėtos gaminti ne pačioje Romoje, o Kampanijoje (Italijos sritis). Sidabrinis pinigus imta leisti apytikriai apie 280 m. p. m. e. Tai buvo didrachmos, dviejų drachmų vertės monetos, svėrusios 7,30 g. Jų averse pavaizduotas karo dievas Marsas, o reverse — arklio galva ir užrašas *ROMANO*.

Greičiausiai nuo 269 m. p. m. e. buvo pradėtos kaldinti didrachmos (6,97 g) ir Romos monetų kalykloje. Iš pradžių jų averse buvo vaizduojamas jūninas Heraklis, o reverse — vilkė su dvyniais Romulu ir Remu bei užrašu *ROMANO*. Netrukus po didrachmų buvo išleista drachmų ir šiek tiek smulkesnių pinigų, kurių pavadinimai iki šiol nenustatyti.

Romėnų sidabriniai, o vėliau ir auksiniai pinigai buvo ne liejami, o kaldinami.

Antrasis Pūnų karas (218—201 m. p. m. e.) padarė permainų monetų kalyboje. Kovoje su Hanibalu patirti dideli nuostoliai privertė į gamybą paleisti visas turimas aukso atsargas. Dėl to 217—216 m. p. m. e. buvo išleistos pirmosios auksinės monetos stateriai (6,8 g) ir pusė staterio (3,4 g). Per šį karą 211—210 m. p. m. e. apyvartoje pasirodė nauja sidabrinė moneta denaras (lot. *denarius* — dešimtis). Iš pradžių vienas denaras prilygo 10 asų. Pirmųjų denarų averse pavaizduota Romos globėja deivė Roma su puošniu šalmu, o reverse — šuoliuojantys ant arklių dioskūrai (Dzeuso sūnūs dvyniai Kastoras ir Polideukas), vertės ženklas X ir užrašas *ROMA*. Vėliau, nuo 130 m. p. m. e., denarą jau sudarė 16 asų, todėl ant šio laikotarpio monetų matome skaičių XVI. Reikia pažymėti, kad sidabrinis denaras daugiau kaip 500 metų buvo Romos respublikos, o vėliau ir imperijos pagrindinė apyvarotos moneta. Iš pradžių jis svėrė 4,55 g, paskui 3,90 g, o nuo imperatoriaus Nerono (54—68) valdymo pradžios — 3,4 g. Antrojo Pūnų karo metu taip pat buvo nukaldinta sidabrinė moneta viktoriatas su reverse pavaizduota sparnuota pergale deive Viktorija.

Be denaro buvo kaldinami ir mažesni jo vienetai — kvinarijus su ženklu V, prilygęs 5 asams ir sidabrinis sestercijus su ženklu II S (lot. *semis* — pusė, 1/2 aso) prilygstantis 2,5 aso.

Prieš pat Julijaus Cezario mirtį buvo išleisti denarai su jo portretu — pirmą kartą Romos piniguose buvo iškaltas žmogaus atvaizdas. Vėliau tai pasidarė įprastas dalykas. Cezario valdymo metu pirmą kartą Romoje buvo nukaldinta ir auksinių monetų — aureusų. Respublikos laikais tokie pinigai buvo kaldinami tik ypatingais atvejais. Vėlyvosios respublikos epochos monetose vaizduojami istoriniai įvykiai arba įvairūs veikėjai.

Po 31 m. p. m. e. mūšio prie Aktijaus (netoli Aleksandrijos Egipte) Oktavianas tapo vieninteliu Romos imperijos valdovu. 27 m. p. m. e. Romos senatas patvirtino Oktavianą valstybės aukščiausiu valdovu ir suteikė jam Augusto (lot. *augustus* — išaukštintasis, didysis, šventasis) titulą, tapusį pavardžiu.

Imperijos laikotarpis tęsėsi nuo Augusto iki paskutiniojo Romos imperatoriaus Romulo Augustulo (475—476) atsisakymo nuo sosto, t. y. Romos imperijos žlugimo.

Per pusę tūkstančio Romos imperijos egzistavimo metų įvairiose didelės valstybės dalyse buvo nukalta tūkstančiai įvairių monetų, medalių, medalionų iš aukso, sidabro, vario, bronzos.

Ankstyvaisiais Romos imperijos gyvavimo laikais buvo kaldinami tokie pinigai: auksinės monetos — aureusas ir kvinarijus, sidabrinės — denaras ir kvina-

rijus, bronzinės — sestercijus ir dupondijus, vario bei bronzos — semis ir kvadrantas.

Jų vertės santykis toks:

1 aureusas=25 denarai=100 sestercijų=200 dupondijų=400 asų=800 semių=1600 kvadrantų.

1 denaras=4 sestercijai=8 dupondijai=16 asų=
=32 semiai=64 kvadrantai.

1 sestercijus (27,28 g)=2 dupondijai=4 asai=8 semiai=16 kvadrantų.

Iš pradžių auksinės ir sidabrinės monetos buvo kaldinamos iš grynų metalų, bet jau Nerono laikais (54—68) į juos imta maišyti nuo 5 iki 10 proc. vario. Palaipsniui ši priemaiša didėjo. Monetos, išleistos valdant Trajanui (98—117) turėjo apie 15 proc. vario, Marko Aurelijaus (161—180) laikais — 25 proc., Septimijaus Severo (193—211) — nuo 50 iki 60 proc., o finansinės krizės metu Valerijano (253—260) laikais net nuo 80 iki 90 proc.

Reguliariai kaldindamas auksines ir sidabrinės monetas, Romos pinigų sistemą stabilizavo imperatorius Konstantinas I (307—337). Jam valdant aureusas buvo pakeistas 4,55 g svorio solidu (lot. *solidus* — patvarus, masyvus), kuris pirmą kartą buvo nukaldintas Triere 309 m. Šiomis auksinėmis monetomis buvo mokama alga germanų samdiniams, tarnaudavusiems pas romėnus (iš čia kilę žodžiai vok. *Soldat*, angl. *soldier*, vengrų *zsoldos*, reiškiantys samdomą karį). Buvo kaldinamas ir mažesnis solido vienetas triensas (1/3 solido), svėręs 1,51 g, bei naujos sidabrinės 5,54 ir 4,54 g svorio monetos miliarisijai.

Vėlyvuoku Romos imperijos laikotarpiu monetos daugiausia buvo kaldinamos iš tauriųjų metalų, bronzinių beveik nebekaldavo, todėl ėmė trūkti smulkesnių pinigų. Tad kartais būdavo į smulkesnius gabalus kapojamos senos bronzinės monetos. Senovėje kapotos monetos taip pat turi istorinę ir numizmatinę vertę.

Beveik visų Romos imperijos monetų averse pavaiduotas valdančio valdovo profilis arba imperatoriaus šeimos narių (dažniausiai žmonų) portretai, užrašytas valdovo vardas ir titulai. Reverse būdavo įvairių romėnų dievybių atvaizdai, istorinių, kultūrinių įvykių, kasdieninio gyvenimo scenos. Vairinių ir bronzinių monetų reverse vaizduojami įvairūs statiniai. Antai Nerono (54—68) sestercijaus reverse — Auksinis namas, Tito (79—81) sestercijaus — Kōliziejus, romėnams II a. p. m. e. užkariavus Graikiją — ir graikų šventyklos.

Visi 75 Romos imperatoriai, pradedant Augustu ir baigiant Romulu Augustulu, įsamžino monetose. Be to, monetose išliko Augusto žmonos Livijos Drūzilos (58 m. p. m. e.—29 m. e. m.), jo anūkų — Gajaus ir Liucijaus Cezarių, šeimos draugo ir žento, karvedžio ir valstybės veikėjo Marko Vipsanijaus Agripos (63—12 m. p. m. e.) atvaizdai.

Vėliau, imperatorių Antoninų dinastijos (96—192) ir Severų (193—235) valdymo metu buvo kaldinamos imperatorių Faustinos Vyresniosios (105—141), Faustinos Jaunesniosios (130—176), Septimijaus Severo (193—211) žmonos Julijos Domnos (mirė 217 m.), imperatorių Antonino Pijaus (138—161) ir Getos (208—212) sūnų monetos.

Kokia buvo Romos imperijos pinigų perkamoji galia?

301 m. 1 romėniškas mėsos svaras (327,45 g) kainavo 11 denarų, 0,5 l vyno — 15 denarų, 0,5 l alaus — 4 denarus, 1 pora sandalų — 100 denarų. Tuo metu amatininkas per mėnesį uždirbdavo 40 denarų, o mokytojas priklausomai nuo kvalifikacijos už vieną mokinį per mėnesį gaudavo 40—300 denarų.

Aptariant antikines monetas, reikėtų paminėti stambiausią antikos laikų 20 staterių vertės (apie 170 g) auksinę monetą, kaldintą Baktrijoje (valstybė, buvusi dabartinėje Vidurinėje Azijoje ir Šiaurės Afganistano teritorijoje, tuo metu turtinga aukso), karaliaus Eukratido (181—148 m. p. m. e.) valdymo metu, maždaug apie 160 m. p. m. e.

Monetos averse pavaizduotas karalius su šalmu, žvelgiantis į kairę pusę, o reverse — dioskūrai, Dzeuso ir Ledos, legendinio Spartos karaliaus Tindarėjo žmonos, sūnūs dvyniai Kastoras ir Polideukas, pasisukę į dešinę pusę.

Siuo metu viena tokia moneta (svoris 168 g, skersmuo 56 mm) yra saugoma Paryžiaus nacionalinės bibliotekos medalių kabinete. Tyrinėtojų V. Masono ir V. Romodino duomenimis tokia pat moneta buvusi dar privačioje kolekcijoje Bombėjuje ir pas Bucharos emirą.

VIDURAMŽIŲ MONETOS

Viduramžių pradžia priimta laikyti VI a., o numizmatams viduramžiai prasideda VIII a., kada Karolingai pradėjo kaldinti pfenigus.

476 m. žlugus Vakarų Romos imperijai, apyvar-toje liko romėnų auksiniai solidai ir sidabriniai denarai. Buvusioje Romos imperijos teritorijoje Vakarų Europoje susikurdavo ir suirdavo vis naujų valstybių. Valdovai kaldindavo savas monetas. Žinomos Bizantijos imperijos laikų (IV—XV a.) bei ostgotų, vestgotų ir kt. monetos iš tautų kraustymosi laikotarpio (V—VII a.). IX a. pradžioje Vakarų Europos gentys susiliejo į stambią Frankų valstybę — Karolio Didžiojo imperiją. Jam valdant (768—814), tarp 781 ir 790 m. buvo pradėta pinigų reforma, išleista sidabrinė pinigų pfenigų* (denarų). Manoma, kad šios monetų sistemos svorio pagrindu buvo paimtas romėniškas svaras. Iš vieno tokio svoro buvo kaldinama 240 pfenigų, kurių kiekvieno svoris nuo 1,3 iki 1,5 g. Dar apyvartoje buvo 12 pfenigų vertės šilingų. Tad 1 romėnų svaras prilygo 240 pfenigų arba 20 šilingų.

Lotynų kalba parašytuose viduramžių dokumentuose žodis „denaras“ taikomas pfenigui, o „solidas“ — šilingui. Šalyse, kur buvo vartojama vokiečių kalba, denaras vadintas pfenigu.

Būta trejopų Karolio Didžiojo pfenigų: su valdovo atvaizdu, monograma ir užrašu. Jie buvo kaldinami Achene, Frankfurte, Kelne, Maince, Strasburge, Vormse ir kitur.

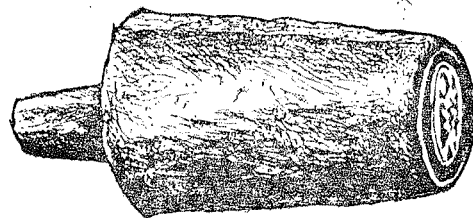
Apie 1200 m. Švabijos Halės kalykloje buvo pradėtas kaldinti lengvesnis pinigas — heleris * (pavadinimas kilęs iš Halės miesto vardo), svėręs 0,55 g. Šis pusės pfenigo vertės pinigas turėjo pastovią prabą * ir buvo plačiai paplitęs.

Vakarų Europoje viduramžiais (X—XI a.) denarai dar buvo kaldinami Anglijoje, Čekijoje, Lenkijoje, Vengrijoje, Skandinavijoje. Mat kaip tik tuo metu buvo atrasta naujų sidabro telkinių (iš kurių žinomiausi Ramelsbergo rūdynai netoli Goslaro Vokietijoje), prie jų buvo steigiamos pinigų kalyklos. Valstybės, kaldinusios denarus, vartojo juos ne tik vietos rinkoje, bet nemažai išveždavo ir svetur.

Pfenigas (denaras) iki grašio pasirodymo apie penkis šimtus metų buvo bene vienintelis pinigų nominalas. Denaruose iškalti piešiniai labai skirtingi: žmonės, kryžiai, žvaigždės, pastatai, įvairūs daiktai, monogramos.

XII a. pradžioje Vokietijoje pasirodė naujas denaro variantas brakteatas (lot. *bractea* — plona skarda). Ši moneta piešinį turėjo tik vienoje pusėje, kadangi buvo kaldinama naudojant tik vieną viršutinį štampą (8 pav.). Vietoje priekalo buvo dedamas minkštas pagrindas iš odos ar švino skardos. Kaldinant brakteatus buvo galima naudoti mažesnį kūjį arba smogti mažesne jėga. Brakteato svoris apie 1 g, skersmuo nuo 16 iki 45 mm. Kaldinimo ir apyvartos laikas XII—XIII a.

Brakteatai daugiausia buvo kaldinami Pietų ir Vidurio Vokietijoje, o vartojami beveik visoje Vokietijoje. Tuo pačiu laikotarpiu brakteatai buvo leidžiami dar Čekijoje, Lenkijoje, Silezijoje, Kryžiuo-

8 pav. Brakteato kaldinimo štampas (XII a.)

čių Ordino valdose, Danijoje, Švedijoje, Norvegijoje ir kitur.

XIII a. augant Europos miestams, rinkai vis labiau reikėjo didesnės vertės monetos, nes denaro kokybė ir svoris nuolat menko. Ypač aštriai tai pajuto Šiaurės Italijos miestai, tapę tarptautiniais prekybos centrais. 1172 m. Genujoje buvo nukaldinta sidabrinė monetų *denarii grossi* (lot. storieji denarai), sveriančių 1,46 g ir atstojančių keturis denarus.

Prancūzijoje Liudviko IX (1226—1270) laikais 1266 m. Turo mieste buvo pradėta kaldinti naujo tipo sidabrinė moneta — grašis (pavadinimas kilęs iš lot. *denarius grossus*), lygus 12 denarų ir svėręs 4,22 g. Numizmatinėje literatūroje šis grašis gavo *gros tournois* — Turo grašio pavadinimą. Vokietijoje jis buvo vadinamas *Groschen*, Italijoje — *grosso*, Anglijoje — *groat* ir t. t. Šie pinigai daugiausiai buvo vartojami stambioje užsienio prekyboje, o buitįje — denarai.

Naujieji Turo grašiai buvo pamėgdžiojami beveik visoje Europoje. Apie 1300 m. jų pavyzdžiu

Čekijoje karalius Vaclovas II (1278—1305) Kutnos Horos kalykloje pradėjo kaldinti vadinamuosius Prahos grašius. Taip jie buvo vadinami todėl, kad Čekijos pinigų sistema šiaip jau rėmėsi Prahos grivna *. Iš pradžių naujosios monetos svėrė 3,78 g. Jos buvo kaldinamos iki 1547 m. ir kursavo daugelyje Vakarų valstybių.

Pagal Prahos grašių pavyzdį nuo 1338 iki 1405 metų buvo kaldinamas Meiseno grašis, svėręs 3,79 g. Lenkijoje Krokuvos kalykloje pirmasis grašius apie 1367 m. (svoris apie 3,2 g) kaldino karalius Kazimieras III Didysis (1333—1370). Iki mūsų dienų šių monetų teišliko apie 40 egz.

XV a. pabaigoje—XVI a. pradžioje daugelyje Europos valstybių pasirodžius taleriams, grašių imta kaldinti mažiau.

Iki XIII a. Vakarų Europos valstybės nekaldino auksinių monetų. Stambių piniginių operacijų metu buvo naudojamos lydiniais iš brangiųjų metalų arba jų laužu. Stambiai tarptautinei prekybai, be abejo, buvo reikalingos ir auksinės monetos.

1252 m. Florencijoje pasirodė 3,53 g svorio auksinės monetos — florinai * (it. *florino* < lot. *flos*, *floris* — žiedas). Jų averse buvo pavaizduota lelija — miesto simbolis, o reverse — miesto globėjo Jono Krikštytojo atvaizdas. Jos greitai paplito ne tik Italijoje, bet ir Vakarų bei Vidurio Europoje. Germanų šalyse florinas buvo vadinamas guldenu *.

1284 m. Venecijoje išleista kita nauja auksinė moneta — dukatas. Venecijos dukatas buvo tokio pat svorio kaip ir Florencijos florinas, bet skyrėsi piešiniu ir užrašu. Monetos averse buvo lotyniškas už-

rašas *Sit tibi Christe datus quem tu regis iste ducatus* (Tebūnie tavo ši hercogystė, Kristau, nes tu jos karalius). Kai kas tvirtina, kad iš užrašo esančio žodžio *ducatus* (lot. hercogystė, kunigaikštystė) esą ir kilęs monetos pavadinimas. Tačiau šis terminas buvo žinomas gerokai prieš 1284 m. ir taikytas kai kurioms sidabrinėms monetoms pavadinti. Dukatas kaldintas iki Venecijos respublikos gyvavimo pabaigos (1797 m.) tos pačios prabos ir to paties svorio. Šios vertės monetos kaldintos ir kitose Europos valstybėse. 1325 m. dukatai pasirodė Vengrijoje, apie 1331 m. Lenkijoje. Anglijoje, karaliaus Edvardo III (1327—1377) valdymo metu, 1344 m. buvo pradėtos kaldinti stambesnės auksinės monetos — nobliai, svėrę 8—9 g. Lietuvoje dukatai pirmą kartą buvo pradėti kaldinti tik Žygimanto Augusto laikais — 1547 m. Vilniuje.

Ne tik viduramžiais, bet ir vėlesniais laikais įvairiose Europos šalyse buvo atsižvelgiama ne į tai, kur monetos išleistos, o į tai, kokia jų sidabro kokybė ir svoris.

Europoje išsekus aukso kasykloms, monetos daugiausia kaldintos iš sidabro. XV a. pabaigoje pasirodė auksinio guldeno sidabrinis ekvivalentas — taleris.

Viduramžių monetos nebuvo tokios dailios kaip antikos, tik Renesanso laikais vėl imta rūpintis jų estetinė išvaizda. Ankstyvaisiais viduramžiais monetos buvo ženklinamos krikščioniškais simboliais, daugiausia šventųjų atvaizdais ir kryžiumi. Iš čia ir kreicerio (vok. *Kreuz* — kryžius) pavadinimas.

Vietoje realių karaliaus, hercogo, vyskupo portretų šio laikotarpio monetose matome simbolinius valdovų, bažnyčios pavaizdavimus. Tikriausiai iki pat XV a., kada monetų kaldinimo mene vis dėlto įvyko lūžis, tiktai nedaugelis šampų graverių sugebėdavo perduoti istorinių veikėjų išvaizdą.

Viduramžių pinigų apyvarta buvo labai marga ir sudėtinga. Beveik kiekvienas žymus monetų senjoras ar stambūs miestai turėjo teisę kaldinti savo monetas, kurios, nepaisant pavadinimo, skyrėsi nuo kitų savo bendravardžių tiek brangaus metalo turiniu, tiek ir realia verte. Be to, tauriojo metalo monetose vis mažėjo, kartu menko ir jų vertė. Dėl tokio įvairiose kalyklose kaldintų, vienodai vadintų, tačiau labai nevienodos vertės monetų įvairumo viduramžių pinigų sistemą daug sunkiau apžvelgti ir sugrupuoti monetas taip, kaip Romos ir Naujųjų laikų pinigus. Štai, pavyzdžiui, vien Vokietijoje XIII a. veikė net apie 500, o Lenkijoje XIII—XIV a. per 100 monetų kalyklų. Tai labai įdomus periodas, kai monetose tiksliai atsispindėjo visa jo dvasia ir stilius.

Kokia buvo šių viduramžių monetų perkamoji galia? Ankstyvaisiais viduramžiais (750—1055) Vokietijoje, pavyzdžiui, višta kainavo 1/2 pfenigo, 30 svarų ruginės duonos — 1 pfenigą, o arklis — 156 pfenigus. Apie 1400 m. mūrininko dienos uždarbis buvo 40 helerių vasarą ir 32 heleriai žiemą. Tuo pačiu metu 1 žuvis kainavo 1 helerį, svaras duonos 1—2 helerius, sviesto svaras — 2 helerius, 1 kumpis — 5 helerius, 1 bebros kailio kepurė — 6 grašius, arklis — 240 grašių.

NAUJŪJŲ AMŽIŲ MONETOS

Laikotarpis nuo XVII a. vidurio iki XX a. vadinamas Naujaisiais laikais. Numizmatams Naujieji laikai — tai XV a. pab.—XIX a. Jų pradžia siejama su stambių sidabrinių monetų — talerių pasirodymu.

XV a. antroje pusėje, besibaigiant (numizmatine prasme) viduramžių epochai, taip pat XVI a. pradžioje Europoje buvo atrasti milžiniški sidabro telkiniai Tiroliū Alpėse, Rūdinuose kalnuose (vok. *Erzgebirge*), Harce, Mansfeldo srityje, Bohemijoje (Čekijoje) ir Vengrijoje. Iš šios žaliavos pradėta kaldinti stambias sidabrines monetas, pakeitusias auksinius pinigus. Apie 1540 m. Vidurio Europoje buvo iškasama vidutiniškai 65 000 kg sidabro per metus, daug daugiau nei ankstesniais šimtmečiais.

1472 m. Venecijos respublika pradėjo kaldinti 6,52 g svorio lirą *. 1474 m. Milane pradėta kaldinti dar sunkesnę 9,65 g svorio monetą — testoną *. Tokį pat pinigą ėmė kaldinti Tirolio erchercogas Sigismundas-Žygimantas (1439—1496). Šveicarijos kalnuose buvo iškasama vis daugiau sidabro, tad paskatintas iš Venecijos kilusio kasyklų savininko Antonijaus Rosučio (*Anthoni von Ross*), Žygimantas atliko didelę pinigų reformą. 1482 m. jis išleido į Venecijos lirą panašią 6,33 g svorio monetą pfundnerį (vok. *Pfundner*). 1484 m.— 16 g svorio grašį, atitikusį auksinės monetos guldeno pusę vertės. Pagaliau 1486 m. nukaldinamas grašis — auksinio guldeno sidabro ekvivalentas ir pavadinamas guldenu arba guldengrašiu, t. y. „grašiu už guldeną“. Vėliau

pagal jį buvo kaldinami taleriai. Auksinis guldenas, ligi tol vadintas tiesiog guldenu, nuo 1486 m. buvo pradėtas vadinti goldguldenu. Kadangi tais laikais aukso ir sidabro vertės santykis buvo maždaug 1 : 11, naujasis guldenas svėrė 32 g, o jo praba buvo 937,5/1000. Šis svoris atitiko maždaug vieną unciją (27,28 g), todėl moneta dar buvo vadinama uncialiu. Be erchercogo Žygimanto stambias sidabrinės monetos nuo 1500 m. Tirolyje, Halio kalykloje kaldino ir Šventosios Romos imperijos imperatorius Maksimilianas I (1490—1519).

Nuo 1488 m. Lotaringijoje, vėliau Berne, Site-ne (vyskupija tuometinėje Šveicarijoje), o nuo XVI a. pradžios Soloturne (Šveicarija), Hesene, Zalcburge, Viurtenberge, Saksonijoje, Bremene ir kituose miestuose bei valstybėse, buvo kaldinamos talerio dydžio labai meniškos atminimo monetos.

Be atminimo monetų Vokietijoje XVI a. pradžioje italų pavyzdžiu buvo pradėti lieti portretiniai medaliai, neturėję jokio ryšio su pinigais.

Kita priežastis, dėl kurios Europoje palyginti greit paplito stambios sidabrinės monetos — Šneberge ir prie Šrekenbergo atrasti nauji gausūs sidabro telkiniai. 1498 m. Saksonijoje imta kaldinti trigrašius, o dar vėliau — guldengrašius. Pastarieji, kaip ir Tirolio guldenai, prilygo auksiniam guldenui. 1507 m. pradėta juos kaldinti dideliais kiekiais ir platinti už šalies ribų.

Šių monetų (talerių) pavadinimas kilo iš Joachimstaliio miesto pavadinimo, nors pirmąkart 1486 m. jos buvo išleistos Tirolyje, Halio kalykloje. 1516 m. netoli Bohemijos kalnakasybos miesto Joachimstaliio

9 pav. Grafų Šlikų kaldintas 1525 m. sidabrinis taleris

(dabar Jachimovas, ČSSR), Rūdinių kalnų pietinėje pusėje buvo atrasti turtingi sidabro telkiniai. Graifai Šlikai nupirko šią sritį ir nutarė kaldinti monetas.

Pirmosios bandomosios monetos pasirodė 1519 m. be pažymėtos datos, o nuo 1520 m. šios 29 g svorio monetos buvo pradėtos kaldinti plačiai apyvarčiai. Sidabro buvo gaunama tiek daug, jog 1519—1528 m. Jachimove buvo nukaldinta apie 3 250 000 talerių. Erchercogas Ferdinandas, imperatoriaus Karolio V brolis, tapęs Bohemijos karaliumi, 1528 m. uždraudė grafams Šlikams kaldinti monetas ir įsakė jas leisti Jachimove ir kitose kalyklose tik tai jo vardu.

Naujosios monetos vėliau buvo pavadintos taleriais. Kitose šalyse šis pavadinimas kiek pakito. Danijoje ir Švedijoje jos buvo vadinamos daleriais (*daler*), Italijoje talerais (*tallero*), Lenkijoje taleriais (*talar*), Lotaringijoje talardais (*thallard*). Nyderlanduose dalderiais (*daalder*), JAV doleriais (*dollar*)

ir t. t. Rusijoje šios monetos buvo vadinamos jefimkomis (Joachimas rusiškai Jefim), Prancūzijoje — žakondaliais (*jacondale*).

Ilgainiui kai kuriose valstybėse talerio tipo monetoms atsirado nauji pavadinimai — Prancūzijoje sidabrinis ekiu (*écu blanc*), Italijoje — skudas (*scudo*), Ispanijos Nyderlanduose — dukatonas ir patagonas (*dukaton* ir *patagon*), Anglijoje — krona (*crown*).

Grafo Stepono Šliko ir jo septynių brolių talerio averse pavaizduotas liūtas, o reverse Jachimovo patrono šv. Joachimo figūra, laikanti Šlikų herbą.

Verta pažymėti, kad pirmieji taleriai daugiau buvo atminimo, o ne apyvartos monetos, skirtos valdovų didybei šlovinti.

XVI—XVIII a. ypač daug talerių buvo nukaldinta Vokietijos valstybėse, tad juose puikiai atsispindi šio krašto susiskaidymas, reformacijos laikotarpis, krizės, karai, pergalės, taikos, karūnavimai, jubiliejai, mirtys ir dar daug kas kita.

Monetose vėl imti kaldinti individualūs žmonių portretai. 1484 m. Tirolio erchercogas Žygimantas liepė iškalti savo portretą ant pusės guldeno monetos. 1495 m. taip įsiamžino imperatorius Maksimilianas I ir apie 1500 m. — Saksonijos hercogai. Taleriuose valdovai buvo vaizduojami dažniausiai profiliu, rečiau iš priekio, stovintys arba raiti ant žirgo, kartais — tik galva arba žmogus iki pusės. Prabangūs rūbai, galvos apdangalai — karūna, šalmas arba beretė. Dažni atributai — skeptras ir kalavijas. Aplink piešinį esantis užrašas dažniausiai lotynų kalba mini monetų senjoro vardą ir titulą, paprastai

sutrumpintą. Reverse būdavo herbas arba susikryžiuję herbai su šalmais ir įvairiais papuošimais. Kartais portretą graviruodavo ne tik averse, bet ir kitoje monetos pusėje. Žemesnio rango monetų leidėjai savo portretų nekaldino, apsiribodavo herbu vienoje pusėje ir ereliu ar kitu koku simboliu — kitoje. Stolberge, pavyzdžiui, buvo kalamas elnias, Mansfelde ir Lichtenberge — šv. Jurgis ir panašiai.

Esama talerių su miestų herbais. Miesto pavadinimo užrašas monetos krašte dažnai prasideda žodžiais *Moneta nova* (lot. nauja moneta), kartais dar pažymėta *argentea* (sidabrinė). Šventosios Romos imperijos (962—1806) miestų monetose kartais vaizduojamas imperatorius, kartais — imperijos erelis.

Taleriuose buvo pažymimi ir ypatingi kunigaikščių šeimų įvykiai — vedybos, mirtis, gimimai, titulų suteikimas, ginčai ir panašiai. Be paprastų talerių ypač buvo mėgiamos didžiulės, daugelio talerių vertės monetos, kaldintos ir iš apskritų ir iš keturkampių ruošinių — klipų*.

XVII a. taleriuose veidas vis dažniau vaizduojamas iš priekio. Žmonių plaukai trumpi, madingi barzda ir ūsai. Pasaulietiniai kunigaikščiai dažniausiai su šarvais, o dvasininkai — su arnotais. Antroje XVII a. pusėje įsigalėjęs baroko stiliui, nešiojami ilgi plaukai arba, pagal Prancūzijos karaliaus Liudviko XIV (1643—1715) stilių, perukai. Barzdos išnyko. Monetose dažnai vaizduojami ovalūs hercogų skydai, apjuosti gausių barokinių papuošimų. Perėjimo nuo baroko prie rokoko laikotarpiu monetose vaizduojamų vyrų plaukai supinti į kasą. XVIII a.

pabaigoje—XIX a. pradžioje lotyniškus užrašus monetose pakeitė vokiški.

Nuo 1872 m. Vokietijoje taleriai nebebuvo kaldinami, tačiau jie dar daug metų, net iki Veimaro respublikos (1919—1933), liko apyvartoje kaip 3 markių vertės moneta.

Talerio vertės monetos buvo kaldinamos daugelyje Europos valstybių. Nuo XVI a. antrosios pusės jos plačiai paplito ne tik po visą Europą, bet ir Naująjį Pasaulį. 1551 m. šios monetos pasirodė Anglijoje. 1579 m.—Škotijoje, 1641 m.—Prancūzijoje, 1654 m.—Rusijoje (iki mūsų dienų išliko tik apie 30 egz. šių monetų—rublių). Siek tiek anksčiau talerio tipo monetos buvo pradėtos kaldinti Skandinavijoje. Danijoje 1518 m. buvo išleistas sidabrinis guldenas, o 1537 m.—taleris. Pirmieji taleriai Švedijoje nukaldinti 1534 m. Lietuvoje pirmą kartą taleris (numizmatinėje literatūroje dar kitaip vadinamas puskapiu—30 grašių vertės moneta) išleistas 1564 m. Reguliarieji taleriai Lenkijoje ir Lietuvoje buvo pradėti kaldinti tik nuo 1580 m.

XVI a. Ispanija, įsitvirtinusi savo kolonijose Naujajame Pasaulyje, nutarė dalį monetų kaldinti vietoje. Pirmoji ispanų pinigų kalykla Naujame Pasaulyje įsteigta 1536 m. Mechike (Meksika). Tai buvo pirmoji pinigų kalykla Amerikoje. 1568 m. monetų kalykla įkurama Limoje (Peru), 1575 m.—Potosi (Bolivija). Šiose kalyklose buvo kaldinamos 8 realų ir mažesnių verčių monetos.

Talerio vertės monetos paplito ir Artimuosiuose Rytuose. Populiariausi buvo imperatorės Marijos Teresės (1740—1780) kaldinti taleriai. Šios monetos

daugelyje Europos kalyklų buvo kaldinamos net iki XX a. pradžios, tiksliai atkuriant 1780 m. šampą ir laikantis tos pačios monetos pėdos*. Marijos Teresės taleriai paplito net Afrikoje ir Rytų Azijoje. Antai Etiopijoje jie išliko apyvartoje net iki 1950 m., o Jemene—iki 1965 m.

Be talerių buvo kaldinamos ir mažesnių nominalų monetos, pavyzdžiui, pustaleriai, ortai, šeštakai, grašiai.

Piniginės talerio sistemos vaizdą ir konkrečiai monetos vietą joje padeda nustatyti pinigų reformų metu išleistos ordinacijos (nuostatai). Antai, pagal Jono Kazimiero 1650 m. monetų reformos ordinaciją pinigų sistema atrodė taip:

1 dukatas=2 taleriai=6 auksinai (po 30 grašių)=10 ortų (po 18 grašių)=30 šeštokų=60 trečiokų=90 antrokų (dvigrašių)=180 grašių=720 šilingų.

1 taleris=3 auksinai=5 ortai=15 šeštokų=30 trečiokų=45 antrokai=90 grašių=360 šilingų.

Zinoma, pinigų kursas nuolat keitėsi.

Be sidabrinų buvo kaldinama ir smulkesnių varinių monetų—gerokai daugiau nei viduramžiais.

1575 m. varinės monetos pradėtos kaldinti Prancūzijoje, nuo XVI a. pabaigos—Ispanijoje, XVII a. pradžioje—Anglijoje, XVIII a.—Vokietijoje (neskaitant Vestfalijos, kur jos pasirodė XVI a.). Ypač daug varinių monetų (šilingų) buvo nukaldinta Lenkijoje ir Lietuvoje Jono Kazimiero laikais. XVII a. Švedijoje buvo išleistos didelės ir sunkios keturkampės varinės monetos—plokštės. Antai 10 dalerių (talerių) vertės tokia moneta svėrė net 19,7 kg. O

štai Rusijoje Aleksejaus Michailovičiaus laikais išleistas apyvartoti varinius pinigus, Maskvoje 1662 m. kilo „varinis maištas“. Be stambių sidabrinių monetų talerių bei smulkesnės vertės pinigų, naujaisiais laikais toliau buvo kaldinami ir naudojami stambesniems atsiskaitymams dukatai (3,5 g) ir sunkesnės auksinės monetos. Turimais duomenimis, buvo kaldinamos 1 3/8, 1 1/4, 1 1/3, 1 1/2, 2, 2 3/8, 2 1/2, 2 1/4, 3, 4, 4 1/2, 4 3/4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 12 1/2, 13, 14, 15, 16, 17, 20, 24, 25, 30, 40, 44, 50, 60, 70, 80, 90, 100 dukatų vertės monetos. Simtdukačiai buvo nukaldinti Lenkijoje 1621 m. dviejų karvedžių — Chodkevičiaus ir Liubomirskio sėkmingo karo žygio prieš turkus atminimo proga. Monetų svoris 348 g, skersmuo 69 mm. Jų tėra išlikę vos keletas egzempliorių. Didelių nominalų dukatai, kaip ir taleriai, buvo kaldinami keturkampėse plokštelėse — klipose. Buvo leidžiama ir mažesnės vertės auksinių monetų: 1/2, 1/4, 1/6, 1/8, 1/12, 1/16, 1/32 dukato. 1700 m. Niurnberge nukaldinta 1/32 dukato dalis laikoma mažiausia Vokietijos auksine moneta. Jos svoris 0,10 g, skersmuo 7 mm.

Čiai kuriose šalyse auksinės monetos buvo pavaldintos valdovų vardais: luidoras (pranc. *Louis d'or*) — auksinis Lui, napoleondoras, frydrichsdoras (Prūsijos auksinė moneta).

Koks talerio ir dukato vertės santykis minimuoju periodu? XVI a. pabaigoje Lenkijoje, Silezijoje, Vokietijoje jis svyravo nuo 1 : 1,5 iki 1 : 1,6, o svorio santykis 1 : 11.

Kokia buvo talerių perkamoji galia? Vokietijoje, pavyzdžiui, 1600—1695 m. už 6 poras batų batsiu-

vys gaudavo 1 talerį, virėjos metų atlyginimas buvo 10 talerių, siuvėjas per metus gaudavo 24 talerius, municipaliteto nario metinės pajamos buvo 1200 talerių. 1625—1643 m. Vokietijoje citrina kainavo 5 kreicerius (1 talerį tuo metu sudarė 72 kreiceriai), 1 kurapka — 8 kreicerius, 1 žąsis — 32 kreicerius, 1 pora moteriškų batelių — 68 kreicerius, už lotynų kalbos mokyklos lankymą reikėjo mokėti 2 talerius per metus.

SENIAUSI LIETUVOJE VARTOTI PINIGAI

Pirmieji pinigai, vartoti Lietuvoje, buvo graikiškos monetos. Glūko ežero pakrantėje (Varėnos raj.) rasta V a. p. m. e. tetradrachma iš Nakso, graikų kolonijos Sicilijoje. Neries pakrantėje netoli Saleninkų (Jonavos raj.) aptikta graikiškų monetų, kurių nominalas, kaldinimo laikas ir vieta tebėra neaiškūs. Vilniuje Rasų kapinių rajone rasta Jonijos mieste Smirnoje II a. p. m. e. kaldinta tetradrachma.

Spėjama, kad Nakso moneta į Lietuvą pateko V a. p. m. e. pabaigoje arba IV a. p. m. e. pradžioje, o Smirnos — II a. p. m. e. pabaigoje ar I a. p. m. e. pradžioje.

Kadangi dvi radimvietės yra prie Neries, o viena — prie Nemuno intako Merkio, monetos į Lietuvą pateko greičiausiai Dnepro—Nemuno arba Dnepro—Berezinos—Neries vandens prekybos keliu. Jos tuo metu pas mus perkamosios galios dar neturėjo ir buvo vertinamos ir naudojamos kaip sidabro žaliava, kuri Lietuvoje iki tol nebuvo žinoma.

Daug daugiau mūsų krašte rasta romėniškų pinigų: aštuoniasdešimt penkiose vietose aptikta per 1260 I—V a. monetų ir kelios — iš Romos respublikos laikų.

Romėniškos monetos 29 atvejais buvo rastos kapinynuose, 15 — lobiuose ir 41 — įvairiose kitose vietose, daugiausia — suardytuose kapuose. Tyrinėjant Narkūnų (Utenos raj.) piliakalnį, buvo rasta romėniško sestercijaus 1/4 dalis, prilipusi prie metalo lydymo krosnelės. Dažniausiai romėniškų monetų aptinkama Vakarų Lietuvoje: Klaipėdos rajone 17 vietų, Šilutės — 11, Kretingos — 7. Daugiausia randa varinių (bronzinių) sestercijų, mažiau — sidabrinų denarų. Dauguma jų kaldinti Trajano (98—117), Adriano (117—138), Antonino Pijaus (138—161), Marko Aurelijaus (161—180), Faustinos Vyresniosios (105—141), Komodo (180—192), Aleksandro Severo (222—235), Gordiano III (238—244) laikais. Kitų valdovų monetų rasta mažiau. Nuo III a. antrosios pusės romėniškų monetų į Lietuvą atkeliauja vis mažiau — Romos imperijoje tuo metu kaip tik prasidėjo politinė ir ekonominė krizė. IV—V a. pradžios romėniškų monetų Lietuvoje rasta vos keletas. Kai kurių mokslininkų manymu, romėniškos monetos Lietuvoje galėjo atlikti ir pinigų funkcijas, tačiau šį klausimą dar reikia plačiau patyrinėti. Pavyzdžiui, nustatyta, kad jos dažniausiai buvo naudojamos kaip žaliava įvairiems dirbiniams bei papuošalams gaminti, ir vietinių gyventojų būdavo įsigijamos mainais už gintarą. Tai rodo ir Narkūnų piliakalnio, ir kitų vietovių kasinėjimai. Kurį laiką,

bemaž iki VIII a. pabaigos, kada į Rytų Europą iš Arabų kalifato pradėjo plaukti sidabriniai dirhamai, į Lietuvą monetų beveik nebuvo įvežama, pinigų funkcijas atliko įvairūs daiktai — gintaras, bronzos ir sidabro dirbiniai, papuošalai ir kitkas. Palaipsniui vis labiau vertės matu ėmė darytis sidabras.

VIII a. pab.—IX a. pradžioje į Rytų Europą plūstelėjo arabų sidabras. Pabaltijyje kryžiuosiai pagrindiniai prekybos keliai, ėję iš arabų kraštų per Rusiją į Skandinaviją ir iš Skandinavijos į Rusiją, arabų kraštus ir Bizantiją. Estijoje rasta daugiau kaip 6000, Latvijoje — daugiau kaip 2000, o Gotlando saloje — per 40 000 dirhamų. Tiesa, Lietuvoje jų aptikta palyginti nedaug — apie 300 vienetų. Tai turbūt galima paaiškinti tuo, kad pagrindiniai vandens prekybos keliai tuo metu ėjo ne per Lietuvą.

Arabų kalifato ir Samanidų valstybės monetų Lietuvoje rasta 12 vietų (5 lobiuose, 4 kapinynuose ir 3 pavieniai radiniai), daugiausia Vakarų Lietuvoje, Zarasų rajone, netoli Dauguvos ir Vilniaus apylinkėse. Seniausių monetų aptikta Vakarų Lietuvos kapinynuose. Rytų Lietuvoje rastos monetos priklauso daugiausia X a. Ankstyvesnės VIII—IX a. Rytų kraštų monetos į Vakarų Lietuvą pateko prekybos keliu,ėjusiu nuo Kaspijos jūros pietinės pakrantės Volgos ir Volchovo upėmis per Suomų įlanką į Baltijos jūrą.

Vėlyvesni Samanidų valstybės dirhamai į mūsų kraštą pateko kitu prekybos keliu,ėjusiu iš Chorezmo (Chivos) Kaspijos jūros pakrantėmis, toliau Volga, o iš ten į Dauguvą. Šios Rytų kraštų monetos į Lietuvą pateko greičiausiai per tarpininkus — rytų

10 pav. Samanidų valstybės (875—999) emyro Nasro ibn Achmedo (914—943) dirhamas, kaldintas 935—936 m. Samarkande

slavų ar Volgos bulgarų pirklius. Jos mūsų krašte išnyko apie XI a. pradžią, išsekus sidabro kasykloms Rytuose.

Prekiaujant buvo atsiskaitoma sveikais dirhamais ir jų nuolaužomis. Ką nors perkant ar parduodant monetos buvo sveriamos. Monetų nuolaužų kartu su sveikomis monetomis rasta Riešės (Vilniaus raj.) ir Vėlaikių (Zarasų raj.) lobiuose. Daugiausia rasta monetų, kaldintų Samarkando ir Aš Sašo (dabartinio Taškento) kalyklose.

Rytų kraštų monetose nėra piešinių, vien įrašai, paprastai įvairūs posakiai iš Korano, kuris, beje, draudžia vaizduoti žmones.

Kokia buvo sidabrinių dirhamų (vidut. svoris 2,97 g) perkamoji galia IX—X a. Rytų kraštuose ir pas mus? X a. pradžioje Safaridų kariuomenės karys per mėnesį gaudavo 100 dirhamų. X a. paprastas molinis ąsotis kainavo 1/2 dirhamo, vienas vergas ar vergė — nuo 100 iki 500 dirhamų. Grynakraujis arabų veislės žirgas — 1200 dirhamų. IX a.

Bagdade nedidelis namas kainavo 5000 dirhamų, tiek pat kainavo 6 karatų smaragdai.

Mūsų krašte, panašiai kaip ir Latvijoje. X—XI a. kiaunės kailiukas kainavo 1 dirhamą, o voverės — 1/2 dirhamo.

XI a. Baltijos jūros baseino kraštuose dirhamai iš apyvartos palaipsniui išnyko, o jų vietą užėmė Vakarų Europos denarai. Lietuvoje Vakarų Europos denarų, palyginus su Estija ir Latvija, rasta labai nedaug. Matyt todėl, kad pagrindiniai prekybos keliai tuo metu ėjo per Rygos ir Suomų įlankas. XI a. denarų buvo rasta dviejuose kapuose (Gintališkėje, Plungės raj., ir Palangoje) ir dviejuose lobiuose (Vilniaus apyl. ir Lydnioje, Šiaulių raj.). Pastarajame lobyje rasta X—XIV a. monetų.

Beje, Daukšaičių senkapyje (Kretingos raj.) patsitikė rasti vieną X a. varinį folį* iš Bizantijos.

XII a. pradžioje Lietuvoje iš apyvartos išnyko ir Vakarų Europos monetos. Antrasis bemonetinis laikotarpis tęsėsi iki XIV a. antrosios pusės.

Kaip mokėjimo priemonė Lietuvoje dar buvo vartojami archainiai kalti ir lieti apie 100 g svorio skandinaviškos kilmės sidabro lydiniai.

Lenkų tyrinėtojų apskaičiavimu, XI a. Lenkijoje už 200 g sidabro galima buvo įsigyti kalaviją, už 10 g — žąslus, už 5 g — diržo sagtį, už 3 g — peilį. Žinoma, šios kainos įvairiu laiku ir įvairiuose regionuose buvo nevienodos.

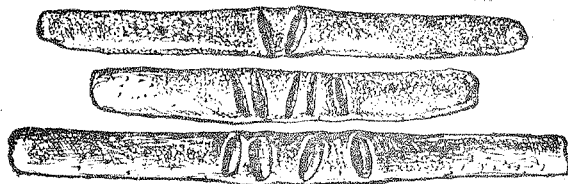
LIETUVOS PINIGAI

Seniausiais vietiniais pinigais laikomi strypo pavidalo sidabro lydiniai. Jie žinomi dviejų tipų: pusapvalės lazdelės formos ir trikampio pjūvio.

Kodėl pirmieji lietuviški pinigai buvo pradėti lie-ti tik XII a. antroje pusėje? Norint atsakyti į šį klausimą, reikia prisiminti, nuo ko priklauso pinigų atsiradimas ir gamyba. Pirma, norint gaminti sa-vų pinigų, reikia turėti iš ko. Antra būtina sąlyga — tvirta politinė kunigaikščių valdžia. Tokios sąlygos Lietuvoje susidarė tik XII a. antroje pusėje: išaugo ekonominis krašto pajėgumas ir buvo jau susiforma-vę vietinių kunigaikščių vadovaujami politiniai jun-giniai.

Autoriaus turimais duomenimis, lietuviški pusap-valės lazdelės formos lydiniai buvo rasti 43 vietose: Lietuvoje — 25, Latvijoje — 5, Baltarusijos TSR — 4, RTFSR (be Kaliningrado srities) — 2, Kaliningra-do srityje (buv. Rytprūsijoje) — 5, Ukrainos TSR — 1, Lenkijoje — 1.

Šio tipo lietuviškų lydinių daugiausia rasta da-bartinėje Lietuvos teritorijoje, rytinėje ir centrinėje dalyse. Daugeliu atvejų jų būta kartu su tuo pačiu metu lietomis Naugardo ir Kijevo grivnomis bei sidabriniais papuošalais. Nė karto lietuviškų šio tipo lydinių lobiuose nebuvo rasta kartu su Vakarų Europos X—XII a. pradžios ir pirmosiomis kaltinė-mis lietuviškomis XIV a. antros pusės — XV a. pra-džios monetomis. Iš to sprendžiama, kad jų apyvar-tos laikas buvo XII a. antroji pusė — XIII a.

11 pav. Lietuviški pusapvalės lazdelės pavidalo sidabro ly-diniai su įkartomis (XII a. antroji pusė—XIII a.)

Turimais duomenimis, kurie galbūt nėra visai tiks-lūs, lietuviškų pusapvalės lazdelės formos lydinių rasta daugiau kaip 800 vienetų (apie 87 kg), iš jų vien Lietuvoje — 700 vienetų (75 kg). Daugiausiai jų buvo aptikta netoli tuometinių Lietuvos ekonomi-nių ir administracinių centrų — ko gera, jie čia ir buvo gaminami. Vienas iš tokių lydinių gamybos centrų galėjo būti Vilnius, kur rasti du didžiausi lietuviškų lydinių lobiai.

Liejant lydinius, be abejo, buvo laikomasi tam tikros svorio normos. Manoma, kad šių vietinių ly-dinių svorio pagrindu paimta pusė skandinaviškos markės (skandinaviškos markės svoris 204 g). Mat lietuviški pusapvalės lazdelės formos lydiniai sve-ria maždaug 100 g su trupučiu.

Sio tipo lietuviški lydiniai būna su įkartomis ir be jų. Įkartų skaičius lydiniuose svyruoja nuo 1 iki 18. Aštriomis ir bukomis įkartomis buvo pažymima lydinių sidabro praba. Atlikus cheminę analizę pa-aiškėjo, kad kuo daugiau įkartų yra lydinyje, tuo geresnė lydinių sidabro praba. Aukštos prabos ly-dinių rasta kur kas mažiau. Tokių lydinių vertė ir

perkamoji galia tuo metu buvo didelė — sidabras viduramžiais vertintas daug labiau negu dabar. Už vieną lietuvišką pusapvalės lazdelės formos lydinį, sveriantį per 100 g, tuo metu buvo galima nusipirkti 15 avinų, o už pusanatro lydinio — gerą žirgą.

XIV a. pradžioje Lietuvoje pusapvalės lazdelės formos lydinius pakeitė trikampio pjūvio lydiniai. Lietuviškų trikampio pjūvio lydinų yra rasta tik Lietuvos teritorijoje, daugiausia tarp Vilniaus, Kauno ir Alytaus. Aštuoniose vietose aptikti 38 tokie lydiniai (iš jų 5 sveiki ir 33 puselės). Skirtingai nuo lietuviškų pusapvalės lazdelės formos lydinų, kurie lobiuose randami be monetų, šio tipo lydinų daugiausia rasta kartu su XIV a. antros pusės ir XV a. pradžios Prahos grašiais ir pirmomis kaldintomis lietuviškomis monetomis. Manoma, kad lietuviškų trikampio pjūvio lydinų forma buvo perimta iš Naugardo. Vietinių trikampio pjūvio sveikų lydinų svoris paprastai svyruoja tarp 170—185 g, o puselių — tarp 85 ir 95 g.

Šio tipo lydiniai iš apyvartos išnyko XV a. viduryje. Atlikus ir kitų lydinų cheminę analizę paaiškėjo, kad jų sidabro kokybė nuolat gerėjo. Manoma, kad kaip tik dėl to lietuviški lydiniai buvo vartojami ir kaimyniniuose kraštuose.

Apie tai, kad Lietuvos sidabras buvo plačiai žinomas Lietuvoje ir už jos ribų, liudija ir rašytiniai šaltiniai, dažnai minintys lietuviškus rublius arba lietą sidabrą.

Kartu su lietuviškais lydiniais lobiuose aptinkama ir XI—XIII a. Kijevo grivnų, XII—XIII a. Naugardo grivnų bei XIII a. pabaigos—XV a. pirmosios

pusės rublių* ir poltinų*. Tačiau jų palyginti labai nedaug. Lietuvos, kaip turtingo krašto, vidaus rinkai užteko savų pinigų ir nebuvo reikalo jų įvežti iš kitur. Nors, žinoma, sidabro lydiniams gaminti mūsų protėviai įsigydavo mainais iš kitų kraštų.

Sidabro lydiniai prekyboje vertinami pagal svorį. Apie tai byloja Lietuvoje randamos specialios svarstyklės ir svareliai.

Kai kuriose anksčiau išleistų numizmatinių bei istorinių veikalų iliustracijose galima pamatyti lietuviškų pusapvalės lazdelės formos lydinų su įmuštais didžiųjų Lietuvos kunigaikščių dinastijų ženklais — herbais, Gedimino stulpais (Stiebų vartais) ir Vyčiu. Šie ženklai lydiniuose atsirado ne jų apyvartos metu, o daug vėliau — praėjus daugeliui amžių. Tai XIX—XX a. pradžios klastotojų darbas. Falsifikatorius nesuvokė, kad liejant lydinius atviroje formoje įmušti bet kokius ženklus ar piešinius buvo neįmanoma. Tokių lydinų iš tikrųjų niekas niekada neliejo. Lietuvos kunigaikščių ženklai ir herbai pirmą kartą pasirodė ne ant lydinų, bet ant pirmųjų vietinių monetų, kurios buvo pradėtos kaldinti XIV a. antroje pusėje.

Vienas painiausių Lietuvos numizmatikos klausimų yra pirmosios vietinės kaldintos monetos. Jos rašytiniuose šaltiniuose vadinamos peniazų arba pinigėlių vardu. Istoriniuose dokumentuose šis žodis minimas jau 1397 m. 10 pinigėlių (kaldintų, matyt, Kęstučio) pagal svorį ir perkamąją galią prilygo 1 Prahos grašiui. Kalbininko K. Būgos nuomone, žodis pinigas į mūsų kalbą pateko apie 1200 m.

12 pav. Viena seniausių lietuviškų monetų su ietigaliu ir kryžiumi averse. Spėjama, kaldinta Didžiojo Lietuvos kunigaikščio Algirdo

Pirmosios lietuviškos monetos buvo be įrašų, išskyrus žodį *ПЕЧАТЬ*, be datų, valdovų atvaizdų. Šiuo klausimu jokių rašytinių šaltinių nėra. Tad nagrinėjant įvairias su pirmosiomis lietuviškomis monetomis susijusias problemas, gali daug pasitarnauti patys jų radiniai, ypač monetų lobiai.

Pirmųjų lietuviškų monetų žinomi keturi tipai. Daugelio tyrinėtojų nuomone, seniausios iš jų yra tos, kurių vienoje pusėje yra pavaizduotas ietigalis su kryžiumi, o kitoje pusėje įrašas *ПЕЧАТЬ* (rus. antspaudas)

Mano nuomone, šias monetas galėjo kaldinti tik Algirdas (1345—1377). Mat Algirdas ilgą laiką valdė Vitebsko kunigaikštystę, jo žmonos buvo rusės, o dukterys ištekėjo už rusų kunigaikščių. Taigi jo gyvenimas buvo susijęs su Rusia. Ko gera, įrašas *ПЕЧАТЬ* buvo perimtas iš Maskvos kunigaikščio Dmitrijaus Ivanovičiaus Donskojaus (1359—1389) monetų, kaldintų XIV a. septintame ar aštuntame dešimtmetyje.

Šio tipo monetų Lietuvoje randama nedaug, jų paplitimo arealas nedidelis. Todėl daroma išvada, kad kaldintos jos buvo trumpą laiką ir nedideliu kiekiu. Šiuo metu Lietuvoje jų rasta tik 5 vietose: 3 lobiuose — Pievagaliuose, Skraičionyse (Alytaus raj.) ir Sančiuose (Kauno m.), 2 kapinyuose — Kriemaloje (Kauno raj.) ir Obeliuose (Ukmergės raj.).

Keliose vietose šių monetų rasta Baltarusijos TSR Gardino srityje.

Kadangi Sančių lobyje buvo rasti Moldavijos valdovo Petro I Mušato (1373—1392) 4 sidabriniai grašiai, kaldinti ne vėliau kaip 1377 m., galima spėti, kad šis lobis greičiausiai buvo paslėptas 1377 ar 1378 m. Tad šio tipo lietuviškų monetų kaldinimo laikas greičiausiai buvo 1373—1377 m.

Šių monetų svorio pagrindu tikriausiai buvo paimitas lietuviškas trikampio pjūvio lydinys (170—185 g). Iš jo buvo kaldinama 200 minėtų monetų. Beje, Rusioje XIV a. antroje pusėje monetų svorio pagrindu irgi buvo lydinys rublis.

Savo forma ankstyvosios Lietuvos monetos panašios į dubenėlius — vieną jų pusę su iškaltu ietigaliu ir kryžiumi yra išgaubta, o kita, su įrašu *ПЕЧАТЬ*, įdubusi. Šiose monetose pavaizduotas ietigalis su kryžiumi greičiausiai yra kunigaikščio Algirdo dinastijos ženklas, turįs bendrų bruožų su Algirdo (ar Algirdo ir Skirgailos) emblema. Kur buvo kaldinamos šios monetos, kol kas konkrečiai atsakyti negalima.

Minimos monetos, palyginus su kitais lietuviškų monetų tipais, yra daug sunkesnės, didesnės ir storesnės, jų svoris svyruoja nuo 0,73 iki 1,45 g. Be to, jos neturi vėlyvesnėms monetoms būdingo iškilių taškelių apvadėlio. Visa tai leidžia spręsti, kad jos yra seniausios.

Antrasis pagal senumą lietuviškų monetų tipas yra su Gedimino stulpais vienoje pusėje ir ietigaliu bei kryžiumi kitoje. Tai lengviausios lietuviškos monetos (apie 0,30 g). Sprendžiant iš jų paplitimo

arealo ir lobių, kuriuose jos buvo rastos, sudėties, jas tikriausiai kaldino Kęstutis.

Šio tipo monetų Lietuvoje rasta 20 vietų. 5 lobiuose: Vilniuje, Gedimino kalne, Verkiuose (Vilniaus m.), Trakų Vokėje (Vilniaus raj.), Rykantuose (Trakų raj.); 12 kapinynų: Alovėje (Alytaus raj.), Alytuje, Ažugiriuose (Utenos raj.), Bazoruose (Alytaus raj.), Diktaruose (Anykščių raj.), Karmėlavoje bei Kriemaloje (Kauno raj.), Pribitkoje (Plungės raj.), Radikiuose (Kauno raj.), Rumšiškėse (Kaišiadorių raj.), Skrebinuose (Jonavos raj.), Šulaičiuose (Kėdainių raj.). Be to, jų dar rasta kasinėjant Trakų salos pilies ir pusiasalio pilies teritoriją bei Vilniaus senamiestį, šv. Stepono ir Totorių gatvių kampe. Randama jų ir Baltarusijoje bei Ukrainoje, buvusiose LDK žemėse. Vien tik Volynės centre Lucke rasta per 2800 šio tipo monetų. Beje, Ukrainoje rasta tik šio tipo lietuviškų monetų. Tad išeitų, jog po Kęstučio mirties valdant Jogailai (1377—1392) naujo tipo lietuviškų monetų nepasirodė, apyvartoje buvo Kęstučio monetos. Kuriais metais jos galėjo būti kaldinamos? Lobiuose jų daugiausia aptikta kartu su Vaclovo IV Prahos grašiais, o šie pradėti leisti 1378 m. Tačiau iki šiol Kęstučio monetų neaptikta kartu su ПЕЧАТЪ tipo monetomis, tad tikriausiai jos bus kaldintos po Algirdo mirties 1377 m., kaldinimo vieta greičiausiai Vilnius arba Trakai.

Kęstutis, matyt, vieną savo monetų pusę žymėjo brolio Algirdo ženklų — ietigaliu su kryžiumi, o kitą — savo ženklų — Gedimino stulpais.

Trečiajam lietuviškų monetų tipui priklauso tos, kurių vienoje pusėje iškaltas Vytis, o kitoje — Gedimino stulpai (vid. svoris 0,40 g). Manoma, jas pradėjęs kaldinti Vytautas. Šių monetų rasta 7 lobiuose: Alovėje (Alytaus raj.), Kaune (1844 ir 1847 m.), Krūminiuose (Varėnos raj.), Labanore (Švenčionių raj.), Paventėje (Mažeikių raj.), Sklėriuose (Varėnos raj.) ir 21 kapinyne: Alytuje ir Bazoruose (Alytaus raj.), Bečiuose (Ukmergės raj.), Buivenuose (Kupiškio raj.), Diktaruose (Anykščių raj.), Didžiasalyje (Lazdijų raj.), Griežėje (Mažeikių raj.), Jakštaičiuose (Šiaulių raj.), Kalnėnuose (Mažeikių raj.), Karmėlavoje (Kauno raj.), Kejėnuose (Raseinių raj.), Kuršuose (Telšių raj.), Lepšiuose (Panevėžio raj.), Pribitkoje (Plungės raj.), Ridikuose (Kauno raj.), Rumšiškėse (Kaišiadorių raj.), Skrebinuose (Jonavos raj.), Šiauliuose, Silelyje (Kauno raj.), Urniežiuose (Kėdainių raj.), Varniuose (Telšių raj.). Be to, kelios rastos po vieną. Su šio tipo lietuviškomis monetomis lobiuose kartu randama 1378 m. ir 1407 m. ordinacijų Prahos grašių, tad jos greičiausiai buvo kaldinamos XIV a. pabaigoje—XV a. pirmajame dešimtmetyje. Apyvartoje jos išbuvo visą Vytauto valdymo laikotarpį ar net keletą metų po jo mirties.

Vyties ženklą, manoma, įvedė Vytautas, todėl ir jo piniguose vienoje pusėje matome Vyčių, o antroje — jo tėvo Kęstučio ženklą — Gedimino stulpus.

Vytauto monetų (apytikriai 650 vienetų) Lietuvoje rasta daug mažiau nei Kęstučio pinigų (apie 2400 vienetų). Tikriausiai dėl to, kad Vytauto lai-

kais įsigalėjus mūsų krašte Prahos grašiams, lietuviškų monetų buvo kaldinama vis mažiau.

Ketvirtajam lietuviškų monetų tipui priskiriamos tos, kurių vienoje pusėje iškaltas Vytis, o kitoje — dvigubas kryžius skyde. Jų Lietuvoje iki šiol rasta mažiausiai: 1 lobyje Raudondvaryje (Vilniaus raj.), 4 senkapiuose Ažugiriuose bei Narkūnuose (Utenos raj.), Obeliuose (Ukmergės raj.), Sariuose (Švenčionių raj.) ir 1 atskira moneta Kaune. Raudondvaryje monetos buvo rastos su raidžių žymėmis ir be jų, senkapiuose — be įrašų žymių, Kaune rasta moneta — su raidžių žymėmis.

Iki šiol vieni autoriai priskirdavo jas Vytautui, kiti — Jogailai. Mano nuomone, šias monetas kaldino Jogailos vyriausiasis sūnus Kazimieras (1440—1447—1492). Skirtingai nuo Vytauto monetų, kur Vytis joja visada į dešinę pusę, šio tipo monetose Vytis vienais atvejais joja kairėn, kitais — dešinėn. Vienoje monetų pusėje išpaustas Vytauto įvestas ženklas — Vytis, kuris tuo metu jau buvo tapęs valstybės herbu, o antroje pusėje — Jogailos ženklas — dvigubas kryžius skyde. Matyt, kaip tik Kazimiero Jogailaičio laikais monetose keitėsi Vyčio jojimo kryptis. Nuo Aleksandro (1492—1501—1506) laikų Vytis visada joja tik į kairę pusę.

Vienos šių monetų su įrašų žymėmis, kitos — be jų, be to, kaldintos ne vienu metu. Pirmosios yra ankstyvesnės, antrosios vėlyvesnės. Monetos su įrašų žymėmis yra ankstyvesnės: primityvesnė jų kaldinimo technika, didesnis bei nepastovesnis svoris (svyruoja nuo 0,38 iki 0,86 g). Monetos be įrašų lengvesnės, o jų svoris svyruoja tik nuo 0,30 iki

0,34 g. Beje, ir vienos, ir kitose Vytis joja abiem kryptimis.

Kai kurie autoriai mano, kad įrašų žymės monetose sunkiai skaitomos dėl to, kad yra nudilusios. Tačiau jos nudilti negalėjo, nes apyvartoje tebuvo neilgai. Įrašo raidės atsispausdavo neryškiai dėl blogos kaldinimo štampos kokybės.

Raudondvario lobis, kuriame aptikta šių monetų, paslėptas, matyt, apie XV a. vidurį ar šiek tiek vėliau, nes jame nerasta ankstyvesnių trijų tipų monetų.

Kazimiero monetos, mano manymu, galėjo būti kaldinamos tik Vilniuje, kuris tuo metu jau buvo išaugęs į žinomą prekybos ir ekonomikos centrą. Kazimieras greičiausiai jas leido pirmąjį savo valdymo dešimtmetį, kol 1447 m. tapo Lenkijos karaliumi.

Dar keletas bendrų pastabų apie pirmąsias lietuviškas kaldintas monetas.

Pirmųjų su įrašu *ПЕЧАТЬ* monetų kaldinimui kaip žaliava, matyt, buvo naudojami trikampio pjūvio lydiniai. Iki Vaclovo IV laikų, t. y. iki 1378 m., į mūsų kraštą Prahos grašių patekdavo dar labai nedaug, todėl jie negalėjo būti naudojami kaip žaliava. Po 1378 m. lietuviškiems pinigams kaldinti naudojami jau ir Prahos grašiai.

XIV a. antroje ir XV a. pirmoje pusėje Lietuvos kunigaikščiai kaldino tik vienos vertės monetas, bet XVI a. Lietuvoje kaldintos net keliolikos nominalų monetos.

Lobiuose paprastai pasitaiko įvairių laikotarpių Prahos grašių, tačiau niekad nepavyko tame pačiame

lobyje ar kape rasti skirtingų tipų ankstyvųjų lietuviškų monetų. Matyt, pradėjus kaldinti naują monetų tipą, senesniųjų monetų jau nebūdavo užsilikusių apyvartoje. Kiekvieno minėto tipo monetos daugiausia kursavo tik jas kaldinusio kunigaikščio valdose. Iš viso aptartos pirmosios lietuviškos monetos kursavo tik LDK žemėse. Jų nerandama nei Rusijoje, nei Lenkijoje, nei dabartinės Latvijos teritorijoje, nei kitose kaimyninėse žemėse.

Lietuviškos monetos buvo apyvartoje daug trumpesnį laiką negu Prahos grašiai, nes lobiuose jos randamos geriau išsilaikiusios.

Lobiuose ir kapinynuose rastų lietuviškų monetų paplitimo arealas beveik sutampa, tik Vilniaus ir Trakų rajonuose ankstyvųjų lietuviškų monetų rasta vien lobiuose. Beje, gal ir dėl to, kad čia laidojimo paminklai iki šiol buvo dar mažai tyrinėti.

Daugiausia lobių randama prie miestų ar prekybos kelių, mat pinigų daugiausia vartojo pirkliai ir miesto gyventojai, tačiau iš radinių senkapiuose matyti, jog jie buvo nesvetimi ir valstiečiams. P pinigų apyvarta krašto viduje, matyt, priklausė ir nuo nevienodo to meto Lietuvos sričių apgyvendinimo bei ekonomikos lygio. Kita vertus, lobiai juk randami atsitiktinai, todėl daryti galutinius apibendrinimus ir išvadas, remiantis vien radinių geografiška, negalima.

Lietuvoje aptikta nemaža lobių, kuriuos sudarė lietuviškos monetos ir Prahos grašiai, arba šios monetos buvo kartu su vietiniais trikampio pjūvio lydiniais. Tai rodo, kad apyvartoje tuo pačiu metu

būta skirtingo svorio, dydžio ir perkamosios galios pinigų.

XV a. antroje pusėje iki didžiojo kunigaikščio Aleksandro (1492—1501—1506) Lietuvoje monetos nebuvo kaldinamos, o tenkinamasi tuo metu apyvartoje buvusiais Prahos grašiais. Tačiau ilgainiui jie labai nudilo, o naujai kaldinamų praba vis blogėjo, smarkiai sumažėjo jų perkamoji galia.

Todėl Aleksandro valdymo metu Vilniuje 1492 m., nežinia tiksliai kurioje vėjoje, buvo įrengta monetų kalykla, kaldinusi sidabrinius denarus, pusgrašius ir bandomuosius grašius. Ji veikė iki 1506 m. Kaip tik tuo metu Lietuvos monetose pirmą kartą pasirodė Lenkijos herbas — erelis.

Žygimanto Senojo (1506—1548) valdymo laikotarpiu Vilniaus kalykloje 1508—1529 m. buvo kaldinami pusgrašiai, o 1535—1536 m. — grašiai. Už 4 lietuviškus pusgrašius buvo duodamos 5 lenkiškos tos pačios vertės monetos, nes jie buvo geresnės sidabro prabos.

1535 m. grašiuose įspausťos N ir S raidės, o 1536 m. — AF, AĖ, IM. Ką jos galėtų reikšti? Daugelis tyrinėtojų mano, jog tai galėtų būti pirmosios mėnesių, kada kaldintos monetos, pavadinimų raidės. Pavyzdžiui, A — *Aprilis*, F — *Februarius*, N — *November* ir panašiai. Žygimanto Senojo laikais monetose (1508 m. pusgrašyje) pirmą kartą pasirodo kaldinimo data.

13 pav. Didžiojo Lietuvos kunigaikščio Aleksandro kaldintas denaras su Vyčiu ir Aleksandro monograma averse bei Lenkijos ereliu reverse

1544 m. didžiuoju Lietuvos kunigaikščiu tapo Žygimantas Augustas, nuo 1529 m. juo buvęs formaliai. 1545 m. jis pradėjo savo vardu kaldinti monetas Vilniaus pinigų kalykloje, 1545 m. įsteigtoje Vokiečių gatvėje netoli miesto rotušės. Beje, ji labiausiai ir suklestėjo Žygimanto Augusto laikais, ypač 1548—1571 m., kai jis buvo Lenkijos karalius. Iki 1571 m. ji buvo vienintelė valstybinė Lietuvos DK kalykla. Per tą laikotarpį išleista net 14 pavadinimų monetų. 1546—1547 m. buvo kaldinami obolai (pusdenariai), 1546—1560, 1563 m. ir be pažymėtų metų — denarai, 1565—1567, 1569—1570 m. — dvidenariai, 1545—1565 m. ir be pažymėtų metų — pusgrašiai, 1545—1546, 1555—1557, 1559 m. — lietuviški grašiai, 1546—1548, 1566—1568 m. lenkų svorio (pėdos) grašiai, 1565 m. dvigrašiai (antroakai), 1546, 1547, 1556, 1562—1566 m. — trigrašiai (trečiokai), 1565—1569 m. — keturgrašiai (ketvirtokai), 1547 ir 1562 m. — šešiagrašiai (šeštokai), 1564 m. — pustaleriai, 1564 ir 1565 m. — taleriai, 1547—1549, 1553, 1560, 1561, 1563—1567, 1569, 1571 m. — dukatai ir 1562 m. — portugalai (10 dukatų vertės moneta). Be to, Vilniaus kalykloje specialiu štampu su valdovo monograma SA ir 1564 m. data buvo konstasignuojami ispaniški Karolio V (1519—1556) pustaleriai ir Pilypo II (1556—1598) pustaleriai ir taleriai. Įdomi yra šių monetų, kursavusių Žygimanto Augusto valdymo metu, istorija. Beje, nedidelė jų dalis kursavo dar ir vėlesniais laikais. Žygimanto Augusto motina karalienė (nuo 1518 m.) Bona, susipykusi su karaliaus dvaru, 1556 m. išvyko Italijon į savo Bario kunigaikštystę Sicilijoje, tuo metu priklausiusią Is-

panijos sostui. Ji išsivežė daugybę aukso, sidabro, brangakmenių ir kitokių turtų: viską sukrovusi į 24 karietas, kinkytas šešetais. Atvykusi į Italiją, nemažą savo turtų dalį — 430 000 dukatų paskolino Ispanijos karaliui Pilypui II (1556—1598). Po Bonos mirties 1557 m. jos turtų paveldėtojas Žygimantas Augustas, gavęs iš Ispanijos karalienės dalį skolos taleriais ir pustalieriais, įsakė ant jų išmušti savo monogramą su 1564 m. data ir leisti juos į apyvartą kaip vidaus pinigus. Šitaip būdavo sutaupomas laikas ir sidabras, mat perlydant monetas būtina patiama metalo nuostolių. Šiomis kontrasignuotomis monetomis buvo mokama alga kariuomenei. Vėliau dalį Bonos paskolintų pinigų grąžino Pilypas IV (1621—1665), tačiau didžiuma jų taip ir liko negrąžinti.

Žygimanto Augusto laikais lietuviškos monetos 1566 m. kaldintos ir Tikocino kalykloje, priklausiusioje LDK (dab. Baltstogės vaivadija LLR). Šioje kalykloje buvo nukaldinta pusgrašių, lietuviškų ir lenkiškų grašių. Tikocino kalyklos 1566 m. pusgrašių rasta Matelių (Molėtų raj.) lobyje. Vilniaus kalyklos pusgrašiai buvo labiausiai paplitusi moneta Lietuvoje, o lenkų svorio grašiai — daugiau Lenkijoje.

Keičiant lietuviškus pinigus į lenkiškus, susidarydavo daug nepatogumų, todėl 1565 m. Vilniaus kalykla pradėjo kaldinti dvigrašius, kurie prilygo 5 lenkiškiems ir 4 lietuviškiems pusgrašiams. Tačiau tai nepadėjo išvengti painiavos, todėl dar tais pačiais metais nutarta jų nebekaldinti. Jų rasta tik Vanagų (Trakų raj.) lobyje. Žygimanto Augusto laikais

14 pav. Zygimanto Augusto 1564 m. pusgrašis. Nominalas nepažymėtas

buvo kaldinami ir keturgrašiai, praminti „barzdočiukais“ dėl ilgos dvišakės Zygimanto Augusto barzdos. Jų, kaip ir antrojų, sidabro kokybė buvo gera, juos noriai ėmė užsienis. Todėl jų daug daugiau nei Lietuvoje randama užsienyje. Lietuvoje, kiek man žinoma, jų aptikta tiktai Senasalio (Vilniaus raj.) ir Vanagų lobiuose.

Zygimanto Augusto laikais Lietuvoje pirmą kartą buvo pradėtos kaldinti auksinės monetos — dukatai bei portugalai. 1563 m. dar pasirodė trijų, o 1564 m. — dviejų dukatų vertės monetos.

Ypač gražus 1562 m. portugalas. Toks monetos pavadinimas kilęs nuo portugališkų stambių monetų, kaldintų Portugalijos karaliaus Emanuelio (1495—1521), skirtų ne apyvartai, o apdovanojimams arba suvenyrams, kuriuos karalius įvairiomis progomis įteikdavo kilmingiems asmenims.

Pasižiūrėjus į įvairiais metais išleistas Zygimanto Augusto monetas, matyti, kaip keitėsi jo išvaizda: ankstyvesnėse monetose jis jaunas, dailus vyras be barzdos, vėlesnėse — su trumpa elegantiška barzda, o dar vėlyvesnėse — senis ilga vešlia dvišaka barzda.

Stepono Batoro (1576—1586) laikais buvo suvienodinta lietuviškų ir lenkiškų monetų vertė (anksčiau už kapą (60) lietuviškų grašių buvo mokami 75 lenkiški grašiai). 1578—1586 m. veikusioje Vilniaus kalykloje 1581 ir 1582 m. buvo kaldinami denarai, 1579—1585 m. — šilingai, 1580 ir 1581 m. — grašiai, 1580—1586 m. — trečiokai, 1581 ir 1585 m. — taleriai ir 1586 m. — dukatai.

Populiariausia moneta buvo trečiokas, svėręs apie 2,5 g, dėl aukštos sidabro prabos vertintas ir vartojamas ne tik LDK žemėse, bet ir kituose kraštuose.

Zigmanto III Vazos (1587—1632) valdymo metu Vilniaus kalykla veikė 1589—1627 m. Jo laikais 1606—1607, 1609, 1611—1614, 1620—1623, 1626 m. buvo kaldinami dvidenariai, 1589—1592, 1612, 1614—1619, 1622—1627 m. — šilingai, 1607—1615, 1625—1627 m. — grašiai, 1619—1620 m. — pusantrakai (1,5 grašio vertės moneta), 1589—1603, 1608 m. — trečiokai, 1590—1591 m. — dukatai, 1615 m. — 3 dukatai, 1618, 1621, 1622, 1623 m. — 5 dukatai, 1616, 1617, 1618, 1621, 1622 m. — portugalai. Lobiuose dažniausiai randama dvidenarių, šilingų, grašių ir trečiokų. Kaip Stepono Batoro, taip ir Zigmanto III Vazos laikų trečiokai dėl geros sidabro prabos buvo vartojami ir daugelyje užsienio valstybių.

Valdant Vladislovui IV (1632—1648), Vilniuje 1639 m. buvo nukaldinta tik bandomųjų portugalų.

Jono Kazimiero (1648—1668) valdymo metu Vilniaus kalykla veikė 1652—1653 ir 1664—1666 m. 1652—1653 m. ten buvo kaldinami šilingai bilonai, 1652 m. — sidabriniai grašiai, pusantrakai, trečiokai, šeštokai.

15 pav. Jono Kazimiero
1661 m. varinis šilingas

16 pav. Augusto II kaldintas
1706 m. sidabrinis trigrašis.
Šiuo metu tikriausiai unikumas.
Reverse po Vyčiu matyti rai-
dės LP — 1703—1709 m. Lie-
tuvos išdininko Liudviko Po-
ciejaus inicialai. Tarp jų iš-
kaltas jo herbas

Jono Kazimiero laikais Lietuvoje pirmą kartą buvo pradėti kaldinti variniai šilingai (daugiau kaip 1,3 g). 1660—1661 m. variniai šilingai buvo kaldinami Ujazdove prie Varšuvos, 1663 m.—Olivoje prie Gdanskio, 1664—1666 m.—Vilniuje, kalykloje, kuri buvo įsikūrusi Žemutinės pilies teritorijoje, 1665—1666 m.—Lietuvos Brastoje (dabartiniame Breste), 1665—1666 m.—Kaune, 1666 m.—Marienburge. Vilniaus kalykloje 1664—1666 m. buvo kaldinamos ir sidabrinės monetos: 1664—1665 m. trečiokai, 1664—1666 m. šeštokai, 1664 m. ortai *, 1666 m. bandomieji auksinai (30 grašių). Iš auksinių monetų 1664—1665 m. buvo išleista pusdukačių, 1666 m. dukatų, 1650 m. bandomųjų ne auksinių, bet sidabrinųjų portugalų.

Paskutinės feodalinės Lietuvos monetos kaldintos Augusto II (1697—1733) laikais Gardine. 1706 m. ten buvo kaldinami trečiokai (16 pav.), o 1706 ir

1707 m.—šeštokai. 1706 m. trečiokas ir 1707 m. šeštokas yra didžiausios numizmatinės retyybės. Vėlesniais laikais kaldinti pinigai jau buvo bendri Lietuvai ir Lenkijai.

Feodalinėje Lietuvoje pinigai buvo skaičiuojami grašiais arba grašių kapomis. Jei būdavo mokama kitos vertės monetomis, pavyzdžiui, pusgrašiais, jos turėjo sudaryti grašį arba kapą grašių. Pinigų perkamoji galia laikui bėgant keitėsi. 1514 m. už 1 lietuvišką grašį buvo galima nusipirkti 3 vištas arba 2 žąsis, už 6 grašius — aviną, už 20 grašių — telyčią, už 40 grašių — jautį. 1540—1585 m. vienas meitėlis kainavo 30 grašių, bebro apykaklė — 1 kapą grašių. 1557 m. žąsis jau kainavo 1,5 grašio, gaidys — 8 denarus (10 denarų sudarė 1 grašį), 10 kiaušinių — 2 denarus.

Apibendrinant reikia pasakyti, kad pirmosios lietuviškos monetos randamos tikrai LDK žemėse, o XVI—XVII a. Vilniuje kaldintų monetų randama Centrinėje, Pietų, Šiaurės ir Vakarų Europoje. Tai rodo, kad jos buvo ne tik vietiniai, bet ir tarptautiniai pinigai.

1922 m. spalio 1 d. Lietuvoje vietoje sužlugusių kaizerinės Vokietijos ostmarkių, kursavusių nuo 1918 m., buvo įvestas lietuviškas litas — denominacinis banknotas ir sidabrinė moneta. Jo paritetasis — 0,150462 g gryno aukso. Pavadinimas „litas“ sudarytas, prie trijų pirmųjų Lietuvos pavadinimo raidžių kitomis kalbomis (lot. *Lituania*, vok. *Litauen*, rus. *Litva* ir t. t.) pridėjus lietuvišką galūnę. Litas buvo dalijamas į 100 centų (lot. *centum* — šimtas).

Be lito seime balsavimui buvo pateikti dar keli nacionalinio piniginio vieneto pavadinimai: vytis, lyra, dorelis, kaltas, lietas ir muštinis su 1/50 savo dalimi — auksinu. 32 balsais prieš 16 nugalėjo litas. Šio naujadaro autoriumi sakėsi esąs V. Vaidotas, seimo ekonominės komisijos prezidiumo sekretorius.

Pirmoji lito monetų laida 1925 m. buvo nukaldinta Anglijoje: bronzinės (90 proc. vario ir 10 proc. aliuminio) 1, 5, 10, 20 ir 50 centų — Birmingamo, sidabrinės 1, 2 ir 5 litų — Londono kalykloje.

1 ir 50 centų vertės monetų buvo nukaldinta po 5 mln., 5 ir 10 centų — po 12 mln., 20 centų — 8 mln., 1 lito vertės monetų — 4 mln., 2 litų — 3 mln., 5 litų — 1 mln. Iš viso apie 42 mln. bronzinių ir 8 mln. sidabrinų monetų. 1925 m. numatytų kaldinti auksinių 50 litų vertės pinigų atsisakyta. Pagal Lietuvos monetų leidimo įstatymą (1924 m.) buvo galima išleisti į apyvartą bronzinių monetų ne daugiau kaip iki 2 litų, o sidabrinų — iki 10 litų vienam gyventojui.

1925 m. leistų 1 ir 5 centų averse pavaizduotas stilizuotas žydintis linas, 10, 20 ir 50 centų monetose — stilizuotos miežių ir avių varpos. 1 lito averse matyti ąžuolo šakelė, 2 litų — rūtų vainikas, 5 litų — žydinčių linų vainikas. Šių visų monetų reverse iškaltas Vytis, o po juo — Gedimino stulpai.

Anglijoje nukaldintų monetų užteko iki 1936 m., todėl reikėjo gaminti naują monetų laidą. 1936 m. Kaune, „Spindulio“ bendrovės patalpose įsikūrė ir iki 1939 m. veikė sava, lietuviška pinigų kalykla, turėjusi dvi automatines pinigų kaldinimo mašinas.

Taupumo sumetimais metalo lydymo buvo atsisakyta. Pustfabrikačius monetoms teikė Belgijos monetų kalykla. Jie gamino ir pagrindinius štampus. Ant-
riniai štampai buvo gaminami vietoje.

Sioje kalykloje 1936—1939 m. su 1936 m. data buvo nukaldinta 1, 2 ir 5 centų bronzinių monetų (1 cento — 9 955 090, 2 centų — 4 951 107, 5 centų — 4 800 000) ir 5 bei 10 litų sidabrinų (5 litų apie 2 612 000, 10 litų apie 720 000). 5 litų averse buvo iškaltas J. Basanavičiaus, 10 litų — Vylauto Didžiojo atvaizdas. 1 cento averse iškalta kviečio varpa, 2 centų — stilizuotas avių vainikas, 5 centų — žydintis linas. Visų 1936 m. data žymėtų monetų reverse pavaizduotas Vytis.

1938 m. Lietuvos Nepriklausomybės dvidešimtmečio proga buvo išleista daili jubiliejinė 10 litų vertės moneta (180 tūkst. egz.) su valstybės prezidento A. Smetonos (1874—1944) atvaizdu averse ir Gedimino stulpais reverse. Auksinė šio dešimtličio kopija jubiliejaus proga buvo padovanota prezidentui. Tais pačiais metais nukaldinta bandomųjų 2 litų vertės sidabrinų monetų su A. Smetonos atvaizdu averse ir Vyčiu reverse bei A. Smetonos atvaizdu averse ir Gedimino stulpais reverse. Apyvartai šios monetos nebuvo kaldinamos. Vietoj jų 1925 m. štampais buvo nukaldinta 1 984 714 vieno lito vertės monetų su 1925 m. data.

Dauguma naujųjų monetų buvo sunkesnės negu pirmosios laidos, o sidabrinės — aukštesnės Prabos. Dėl išaugusios ekonominės apyvartos nauju įstatymu (1936 m.) padidinta išleistinų monetų norma: bronzinių iki 4 litų, o sidabrinų — iki 20 litų vidu-

tiniškai vienam gyventojui. Tad 1939 m. pabaigoje respublikoje cirkuliavo monetų apie 40 mln. litų: 1 cento — 11 120 000, 2 centų — 3 620 000, 5 centų — 12 846 000, 10 centų — 10 393 000, 20 centų — 6 515 000, 50 centų — 3 769 000, 1 lito — 5 193 200, 2 litų — 2 795 100, 5 litų — 3 019 620, 10 litų — 899 110.

Visų laidų monetų modelius sukūrė skulptorius Juozas Zikaras. Apie jį 1960 m. Vilniuje išleista S. Budrio knyga „Juozas Zikaras“. Itin kruopščiai ir meistriškai atlikti modeliai su J. Basanavičiaus, Vytauto Didžiojo ir A. Smetonos atvaizdais. Apskritai lietuviškos monetos meniškos ir gerai techniškai pagamintos, o litas anuo metu buvo viena stipriausių valiutų pasaulyje. 1928 m. sausio mėn. 1 litas prilygo 10,06 dolerio, 49 svarams, 39,41 franko. 1936 m. sausio mėn. už vieną litą buvo duodama 5,93 dolerio, 29,39 svaro, 39,29 franko, 1939 m. sausio mėn. — 5,95 dolerio, 27,82 svaro, 15,72 franko. Tik 1939 m. spalio mėn. lito vertė krito iki 0,1664 dolerio. Iki tol lito perkamoji galia buvo didelė.

1 l pieno Lietuvoje kainavo 17 centų, 1 kg jautienos — 74 centus, 1 kg kiaulienos — 1,5 lito, 1 kg medaus — 2,35 lito, karvė — 166 litus, arklys — 322 litus. Mokytojas per mėnesį vidutiniškai gaudavo 295 litus algos.

1941 m. kovo 25 d. Lietuvoje litas buvo pakeistas Tarybų Sąjungos rubliu.

Iš visų čia aptartų rečiausios yra 1925 m. 1 ir 50 centų bei 1938 m. 10 litų vertės monetos su prezidento A. Smetonos atvaizdu.